

AKADEMİ MECMÛASI

Ekrem Hakkı Ayverdi

Sâmiha Ayverdi

Nihad Sâmi Banarlı

Tahsin Banguoğlu

Kaya Bilgegil

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

M. Uğur Derman

Fevziye Abdullah Tansel

Muhsin Ziyâ

Yıl : 4

Ocak 1975

Sayı : 1

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 4

1 Ocak 1975

Sayı : 1

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına idâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiatı 10 T.L., yıllık abone bedeli 40 T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir: Her sayının ücreti, Avrupa için 350 krş. Amerika için 10 lira 25 krş. tur. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, No. 81 İstanbul; P.K. 107 —
Beyazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı Yer : *BATUR Matbaası*

İÇİNDEKİLER

		Sahife
Kökü Mâzide Olan Âti	İlhan Ayverdi	5
Doğu ve Batı San'atının Hareket Noktaları	Sâmiha Ayverdi	7
Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar	Nihad Sâmi Banarlı	12
İsimsiz Kıt'alar	F. Nâfiz Çamlıbel	14
Mâhir Hoca'dan İzler	M. Uğur Derman	15
İlimde Millî Basiretin Ehemmiyeti	Ekrem Hakkı Ayverdi	27
Seminerler'den		36
Millî Dünyâ Görüşü Üzerine	Prof. Tahsin Banguoğlu	37
Ziyâ Gökalp'in Basılmış Eserleri Dışında Kalan Şiirleri Hakkında ve O'nun Yazdığı Bilinmeyen İki Şiir	Fevziye Abdullah Tansel	48
Nâmık Kemâl ve Hâcelik Rü'usu	Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil	60
Hâşim'in Şiirlerinde Mehtap	Muhsin Ziyâ	64
Yeni Kalem — Ben	Rızâ Akdemir	73
Kubbealtı Akademik Seminerleri Mart - Nisan Ayı Programı		75

“KÖKÜ MÂZİDE OLAN ÂTİ”

Kökü geçmişte bulunmak, geçmişe sınıksı bağı, geleceğe ise kapalı olmak mânasına gelmez. Bu, tabiat kaanûnuna aykırıdır. Bir şey ki var olmuştur, büyüyecek, gelişecek ve ileriye atılacaktır. Yapılacağı inşâ yerine yapılmış tefsirde ısrar etmek, dönen dünya üstünde, olduğu yere mihlanıp durmağa çalışmak gibidir.

“Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz”

Eğer geçmişe hayranlık, târihe dönük bir rehâvet içinde avunmaktan ibâret kalırsa bu, bir millete hamle gücü veremez.

Yahyâ Kemâl’de “Kökü mâzîde olan âtiyiz” söyleyişinde ifâdesini bulduğu gibi, gelecek, âti olmak şarttır. Fakat sırrını, özünü geçmişten alan bir gelecek.

Bugün Türk Milleti’nin elbette zamanın icab ettirdiği bir tefekkürü, mîmârîsi, edebiyâtı, san’atı ve mûsikîsi olacaktır. Lâkin bu san’at ve tefekkürü besliyecek, ana damarlar gıdalarını nereden alacaklardır? Mesele buradadır. Dışardan mı, kendimizden mi?

Türk mîmârîsi gelişen tekniğe ve değişen şartlara uyarken ruh ve mânâ bakımından da dünyâyı taklîde mecbur mudur? Buna muhtâc mıdır ?

Asırlar içinde çoşa, köpüre çağlayan hamâsetin, aşkın, mânâ âleminin coşkunluklarını nağmeye döken bir mûsikî “Batı Mûsikîsi bizimkinden üstündür” zehâbiyle terk edilebilir mi? Edilmesi icap eder mi?

Modern edebiyat cereyanlarının vardıkları noktalara çoktan erişmiş olan bir dîvân edebiyâtı külliye inkâr olunabilir mi? Bu bize ne kazandırır, ne kaybettirir? Ondan bugüne ne aktarabiliriz? Düşünülmeye değmez mi?

İşte meselelerimiz bunlardır. Geçmişteki kıymetlere sırt çevirmek, asırlarca san’at ve fikriyatımızı besliyen ana damarları kesmek olacaktır. Bu kıymetlere sâdece hayranlıkla bakmak **kalıplarının müdâfii** olmak ise bize çok şey kazandırmayacaktır.

Dâvâ geçmişî geleceğe aşılatabilmektir. Millete hamle yaptıracak ilericilik asıl budur.

Bütün Kubbealtı faâliyetlerinin hareket noktası da geçmişe, ancak geleceği inşâ için bakmaktır.

İlhan Ayverdi

Doğu ve Batı San'atının Hareket Noktaları

Sâmiha AYVERDİ

Eski Yunan'dan bu yana, Doğu ve Batı'nın kültür, medeniyet ve san'at blançosuna en kısa çizgilerle temas edecek olursak, karşımızda, biri aklî, diğeri rûhî temellere oturmuş iki ayrı medeniyet tablosu belirir.

Esâsen, dünyâ da gözlerini oğuşturarak uyanırken, bu keskin ve kesin ayrılığı duymuş ve kendini bu iki ayrı medeniyetten birinin malı olarak fark eylemiştir.

Şark, istinad ettiği Hak merkezini ve bu merkezin rûhî değerleri ve malı olan edeb, îman ve aşk motiflerini, yüksek voltajlı bir enerji hâlinde mekân ve madde plânına geçirerek hacımlar, çizgiler ve sesler armonisini vücûde getirmiştir. Böylece de Şark san'atı deyince, muvâzene haddesinden geçmiş bir dinamizmin estetik plâna aktarılışı, bir iç dünyâdan dış dünyâya, yâni madde ölçülerine aksedişi hatıra gelir.

Öyle ki Doğu, tefekkür ve düşüncede bile maddeyi ruhlaştırıp yumuşatmanın câzibesinden kurtulamadığı için, eski Yunan'ı tedvîn ederken, onun maddeci ve akılcı ilim otoritelerini, Aristo'ları, Pisagor'ları, Eflâtun'ları dahî ancak spiritüel taraflarıyla kabûle meyl eylemiştir. Hattâ İskender'e "Büyük" diyebilmek için menkabe, ona evvelâ "Zülkarneyn" diye peygamberâne bir makam tevcih etmiştir.

Garp san'atının doğuşunu ve tekâmül seyrini tâyin eden araştırmacılık ve akliyecilikte ise, san'atkârın kıymet ölçüleri

ve dinamizmi arasına hüsrân, nedâmet ve utanç gibi karanlık unsurlar da karışmıştır. Şöyle ki, Müslüman san'atından, Hristiyan san'atını ayıran psikolojik mekanizma, Garb'ın, kendi peygamberine ihânetinin pişmanlık ve acısını bir türlü unutamaması ve bu ruh hâletini de, gerek resimde gerek mimarlıkta gerek mûsikîde, hülâsa bütün güzel san'atlar kolunda, asırlar boyu tekrar edip durmuş olmasıdır.

Onun için, kiliselerin içi ve İncil'lerin yaprakları, çarmıha gerilmiş İsrâ'lar ve muztarip Meryem'lerle dolmuş, onun için peygamberi düşmanlara çaşıtlayan Yahuda'nın suçu, resimde, heykelde, gravürde, ümmetin müsterek günâhı olarak, yüzlerine vurulmuş ve bu, dostâ ihânet motifi, Hristiyanlık âlemine unutturulmamıştır. Böylece de Müslüman san'atı huzur ve sükûnu dile getirirken, Hristiyan san'atı, kasvet ve ıztırâbı terennüm etmekle tesellî ve inkişaf bulmuş, bunun için de kilise, her zaman câmiden loş, karanlık ve abûs olmuştur.

Garp, primitif ve sathî kalıp, derin düşünmediği zamanlarda keyifli, neş'eli ve tasasız olabilmişse de, bu sığ ve iptidâi san'at eserleri, onun gerçek değerleri arasında yer alamamıştır.

Halbuki ortanın üstüne çıkıp, tefekkür hudûduna yükseldiği zaman, derhâl karşısında eski günâhını bulmuş ve işte bu ıztırâp da ona, birinci derecede san'at eserlerini verdirmiştir.

Ancak Garb'ın, bir fâsid dâire gibi, içinden bir türlü sıyrılamadığı bu rûh hâleti Rönesansla yüzünü maddeye çevirince, yavaş yavaş tavsamış ve gide gide aşırı bir fikir ve ruh hürriyeti içine düşerek, teolojik ifrattan, mukaddesatsız maddecilik kutbuna atlamıştır.

Târih boyunca birbirlerine yabancı kalmış olan Doğu ve Batı, ne çâre ki hisde ve fikirde yekdiğerine karşı yalnız bîgâne, yabancı ve uzak kalmamış, düşman da olmuştur.

Öyle ki Batı, şüphecilîği, inkârcılığî, araştırmacılığî, akılcılığî ve neticede de teknolojiye vâsıl olduğu üstün mehâret ve hüneri ile, maddeye tasarrufunun gurûru içinde Doğu'yu yalnız küçümsemekte kalmamış, gırtlığına da sarılarak, onu madde plânında alaşağı eylemiştir.

Doğu ise, bu akıl ve madde kuvveti karşısında, hâmil olduğu rûhî cevherin, îman ve sezîş kuvvetleri ile müdâfaa olunabileceğini sanmak hatâsına düşmüştür. Onun için de, elden ele, dilden dile, hülâsa şahıstan şahısa geçen ince, derin ve kendi mihveri etrâfında dönen şifâhî kültürünü binlerce yıl oradan oraya taşıdıktan sonra, aklın ve maddenin, îmâna ve bu sezîşe hücûmu karşısında, sinmiş, ezilmiş ve yenilmiştir.

Ama hamurunda eski Yunan temelleri görünen maddeci ve akılcı Garp, Rönesanstan bu yana, beşeriyeti bir iç ve dış âsâyîşe götürecektir erginliği gösterebilir mi?

Bilâkis onu, tek kanatla uçurmak istemiş, bu yüzden de Garplının madde dünyâsına getirdiği teknik zaferler, beşeriyete bir ihlâs ve kurtuluş istikaameti çizemedikten başka, bağrına kıyâmet yaraları açan, âfet ve felâketlere mâl olmuştur. Öyle ki, insanoğlu bir taraftan tâûnların, cüzâmların önüne geçecek tedbirleri alırken, bir taraftan da toptan imhâlar ve büyük kütlelerden insanlık hak ve hürriyetini gaspeden rejimlerle ifâde bularak, insanlar arasındaki sevgi, dostluk, güven, merhamet ve şefkat gibi birleştirici ve lehimleyici duyguları silip kazımıştır.

Bu düzensizlik, bu maddeyle mânânın arasını açış, bu itidâl ve muvâzeneden oluş, ilimle felsefenin her zaman müşterek sözcüsü bulunan san'atta en fazla kendini göstererek, hassas bir sismograf âleti gibi, üstün sezîşli san'atkâr tarafından kayd edilmiş bulunuyor.

Bugün Garpli san'atkâr, beşeriyetin, içine yuvarlandığı

bu korkunç mâcerâdan hem ürkmüş, hem de ye'se düşüp titremiş bulunuyor. Onun, âdetâ insanlıktan utanarak insan-sız, tabiatsız, nonfigüratif san'at anlayışına sığınıp avunmak istemesini, biraz da bu noksanda aramak icab eder.

Kezâ, mûsıkîde de melodisiz, ruhsuz ve mekanik bir ritme dayanan motorize müzikle kendi kendinin kulağını tıkamış ve bu patırdı içinde büsbütün kendine kendini unutturmak istemiştir.

Asırlar boyunca Garp tefekkürü, sermâyesini, hep insana yatırıp oyunlarını insan üstüne oynamış idi. Halbuki insan, umduğu gibi çıkmayıp insanlığa ihânet edince, hâsıl olan kıymetler buhrânının zelzelesiyle bütün beşerî düzenler ve nizamlar da alt üst oldu. İşte o zaman san'atkâr, utan-cından ne yapacağını şaşırarak, asîl, güzel, zarîf, sağlam ve değerli nesi varsa unutmak istedi. Böylece de inkâra, soy-suzluğa, köksüzlüğe sığındı.

Şark tefekkürü ise, Garb'ın yabancı olduğu bir görüş noktasından hareket ederek merkezde insanı değil, Allâh'ı görmüştür. Şarklı için tek realite odur. Her yaratılmış, her varlık, Allâh'ı bir başka sûrette ifâde eden birer motiftir, semboldür. Şark tefekkürü, bütün sermâyesini Tanrı adına yatırdığı için, madde plânında ezilmiş, yenilmiş, kolu kanadı kırılmış olsa da, Garb'ın uğradığı hayâl kırıklığına uğramamış, kış mevsiminde yapraksız, meyvesiz kalan ağaçlar gibi öz değerlerinin mahsullerini vermekten kalmış, fakat Garp gibi, kendini inkâra gitmemiş ve bir "Yeniden Doğuş" gününü bekler olmuştur.

Beşer için, son ve kat'î sözü söyleyip hüküm vermek ilim dışı bir ihtiyatsızlık olmakla beraber şu kadarını söyleyelim ki, maddeci ve akılcı Garb'ın, Şark'ın cevherine karşı alaycı bir kayıtsızlık göstermekte devam etmesi, kendi hayat ve bekaasını tehdîd eden bir tehlike sayılabilir.

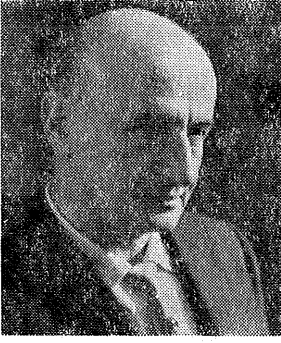
Batı'nın teknolojisi ve hendesî çizgileri karşısında aczini ve çâresizliğini itiraf eden Doğu'ya mukaabil, Batı'nın ilim gurûru ve egosu etrâfında dönen fikriyâtı, Şark'ın cevherine ve kıymetlerine karşı gösterilmesi gereken alâkanın lüzum ve şuûruna henüz erememiştir.

Ama üreme ve devam zarûretinin kaanunlarından kopmamış bulunuyorsa, mutlaka ve er-geç bu zarûreti hissetmeye mecburdur. Zîrâ kültür ve medeniyetini spirtüel ve şifâhî bir merkez etrâfında örgülestirmiş olan Şark'ın, Garb'ın aklî ve kitâbî medeniyetine karşı söyleyecek çok sözü vardır. Beşeriyetin yeni bir Rönesansla, dertlerinin, yaralarının, ıztıraplarının onulabilmesi ve kaybetmiş olduğu iç âsâyişini ve mânevî değerlerini geri alabilmesi için, Şark'tan öğreneceği sırlara baş çevirmemesi lâzımdır.

Öyle ki bugün Doğu da, Batı da, kendilerini gerçek bir revizyona tâbî tutacak ve fikir zembereğini zamânın şartlarına göre ayarlayacak bir merkezî insanın yokluğundan muztaripdir. Kendi kendinden kopup dışa taşan, dağılıp parçalanmış insanı, vahdete ircâ edip kendi kendine yaklaştıracak ve birlik noktasında toplayacak bu merkezî otoriteye ihtiyaç büyüktür. Tâ ki iç varlığından dış tabiata göç etmiş ve parçalanmanın gafleti içinde kendini unutmuş kütleleri kendi kendileriyle yüzleştirip barıştırmak mümkün olabilsin. Zîrâ insanoglu, Yaradanına olan ihtiyaç ve aczini hissetmez hâle geleli beri, yüksek fikirler ve asıl duygular etrâfında birleşme şevkini, güzellik heyecânını, kudsiyet aşkını kaybederek, dağınık, âvâre, mesûliyetli, tüy kabası bir yığın olarak kuvvetini ve bütünlüğünü aldırılmış bulunuyor.

Şu hâlde beşeriyete, tek ümid olarak, onu kendi kendisiyle tanıştırap taşıdığı büyük emânetten haberdâr edecek mihver insanın zuhur ve müdâhelesini beklemeye ve istemeye hazırlanmak kalıyor demektir.

NIHAD SÂMÎ BANARLI'NIN KALEMİNDEN YAHYÂ KEMÂL'LE KONUŞMALAR

Yahyâ Kemâl ve Nihad Sâmi Banarlı uzun senelerden beri birbirinden ayrılmaz isimler hâline geldiler. Umûmî sohbet meclîsleri dışında, cumartesi geceleri mutlaka ve bâzan da haftada iki defâ berâber olurlardı. Bunlar Yahyâ Kemâl Bey'in muhâtabını bulmaktan, Nihad Sâmi Banarlı'nın da şâirin fikrî ve edebî derinliklerini en ince noktalarına kadar kavrayıp zevkine varmaktan büyük haz duydukları başbaşa geçen baha biçilmez zamanlardı. Banarlı hayatının sonuna kadar unutamadığı bu gecelerdeki konuşmaları dikkatle not edip muhâfaza etmekle fikir ve edebiyât târihimize büyük bir hizmette daha bulunmuş oldu.

* *

Millî Şiir, alafranga şiir ve Türk mûsikîsi :

18 Aralık 1956 Salı akşamı hastaydı, yine kan kaybetmişti. Fakat ümitliydi. Ankara Radyosundan, Rûşen Ferid Kam idâresinde bir Türk Mûsikîsi konserini Park Otel'deki odasında berâber dinliyorduk.

— *Bir insan Türk olur da şu mûsikîyi, şu vatan topraklarından yükselen sesi nasıl duymaz? Bu mûsikîdeki güzelliği nasıl fark etmez?* dedi. Sonra şiire geçti;

— Bugünün solcuları beni mâzimizdeki iftiharları sevmek ve söylemekle suçlandırıyorlar.

— Ben pekâlâ alafranga şiir söyleyebilirdim. Bu şiiri tam yerinde tanıdığım için belki onların gözlerini kamaştıracak kadar da söyleyebilirdim.

— Fakat ben nasıl milletimden, milletimin şiirinden ayrılırım? Bu herifler benim milletime bağlılığımı kusur adde diyorlar da kendilerinin bu milleti anlamayışlarındaki kusûru meziyet sayıyorlar. Bu ne garib tecellîdir.

NOT: Nihad Sâmi Banarlı Yahyâ Kemâl'le konuşmalarını bir kitap hâline getirmeğe kararlıydı. Bunların bâzılarını muhtelif makalelerinde kullanmıştı.

Bize tevdi ettiği bu notlar hâlen elimizdedir. Kitap hâline gelince Yahyâ Kemâl'in daha birçok düşünce ve husûsiyetleri belirmiş olacaktır. Azîz Hoca böylece ölümünden sonra da Yahyâ Kemâl'i tanıtmaya devam etmiş olacaktır.

N.P.

İsimsiz Kıt'alar

Fâruk Nâfiz ÇAMLIBEL

Her gönül kıssası hasretle biter dünyâda,
Erişir vuslata cennette nihâyet canlar.
Hem bu dünyâda saâdet, hem o dünyâda safâ;
Yazmıyor böyle bir efsâne bizim destanlar!

Ne zaman gördü bu dergâh bir ölümsüz mihmân?
Dün sabah gelmiş olanlar yarın akşam gidecek:
Sen giden yolcuyu teşyi'e koşarken şimdi,
Gittiğin gün de kalanlar seni teşyi edecek.

Bir gül açmıştı hazan akşamı bahçemde benim,
Karlara altında solup gitti kışın bir demde.
O gülün hasreti dört mevsime hicrân oldu;
Ne bahar kaldı, ne yaz, gayrı gönül bahçemde!

MÂHİR HOCA'DAN İZLER

M. Uğur Derman

Zannederim 1949-50 ders yılıydı; Haydarpaşa Lisesi'nin iki kat sığabilecek kadar yüksek, bisikletle dolaşılacak kadar uzun koridorlarından, orta yaşlı, babacan tavırlı bir şahsın sür'atli ve yalpalı adımlarla geçtiğini görmeye başladık. Muhakkak ki, mektebe yeni tâyin olunan hocalardandı. Hüviyetini merak edip öğrendim mi, hatırlamıyorum. Vaktâ ki, ders yılının nihâyetine geldik; kapanış münâsebetiyle yapılması mu'tâd olan toplantıda, talebenin bir kısmı —sık sık dinlemek mazhariyetine eriştiklerini sonradan öğrendim— “Hocamızı isteriz! Mâhir Bey'i isteriz!” diye bağırıştılar. İdârecilerin de ricâsıyla, koridorlarda rastladığımız o beşûş çehreli zât yerini aldı ve İstiklâl Marşı'mızı inşâd etmeye başladı. Aman Yârab-bî! O ne çağlayıştı, lisenin büyük orta avlusunu ne gür ve erkekeşesine dolduran bir okuyuştu... Kulaklarımda Ezân'dan sonra en çok yeri olan bu millî şâheseri, hem de ezbere bildiğim hâlde, o güne kadar meğer ben hiç anlamamışım! Sanki Âkif merhum, şiirini henüz yazmıştı; adının Mâhir İz olduğunu öğrendiğim bu heyecan dolu edebiyat hocası da ilk defâ bize tâlim ediyordu... Bir uğultu, bir alkış tûfanı... Bunun üzerine —gaaliba— “Çanakkale Şehidlerine” de aynı coşkun edâ ile okundu. İşte, rahmetli Hoca'yı ben böyle bir sahne içinde tanıdım ve ona kalben bağlandım.

Daha sonraki senelerde, dört yıllık lise programı gereğince serbest seminerler yapılmaya başlanmıştı. Haftada birkaç saat, dersler boş bırakılıyor; talebe istediği hocayı dinlemek ve suâl sormak hürriyetine sâhip kılınmakla, sanki fakülte-havasına alıştırılıyordu. Zâten bir Mâhir Bey'in seminerleri dolardı, bir de Nihâl Atsız'ın... Farklı mefkûrelere bağlılıklarına rağmen, her ikisinin değişik saatlere konulan ve dinleyenleri mânen doyuran bu lâtîf sohbetleri, benim gibi pek çok genç tarafından merakla tâkîb edilmeye başlandı.

O zamana kadar, Mâhir Hoca'nın diğer sınıflarda verdiği dersleri koridorlardan geçtikçe işitiyordum. Yüksek sesle, heyecanlı bir anlatış ve öğretiş tarzı vardı. İştirâk ettiğimiz seminerlerinde —güyâ— edebiyâta dâir suâller sormaya başladık. Hoca'nın bu basit suâller karşısında bizleri kendi seviyesine çekerek anlattıkları, Osmanlı-Türk kültüründen mahrum bir şekilde düşünmeye mecbûr edilen dimağlarımızda, tabiatıyla geniş ufuklar açıyordu. Edebî ve târihî bahisler arasında sözü edilenler, sâdece adı çok veya az duyulmuş şâir ve edîblerimiz değildi; Sâdî'den, Hâfız'dan, Şems-i Mağribî'den tutun da, Mütenebbî'ye, Ebu'l-Alâ el Maarri'ye kadar Arap ve Fars Edebiyatının zirve isimlerinden beyitler, kıt'alar işitiyorduk. Sanki Hoca, o yıllarda programa yeni konulan "Metinlerle Batı Edebiyatı" dersini protesto edercesine ⁽¹⁾, "Mutantan Şark" ın —Garp'lı pek çok şâir ve edibe ilhâm kaynağı olan — edebiyâtını en câzip örnekleriyle, hem de asıllarından sunuyordu ve biz dinleyenler de :

**«Cânûmâ bir merhabâ sundû ezelden çeşm-i yâr,
Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim!»**

hâleti içinde kalıyorduk.

(1) Zamanla yakınlığımız artınca öğrendim ki, Mâhir Bey bu mevrûda Maârif Vekâletine hemen bir rapor yazarak, mekteplerde yalnız Batı Edebiyatı'nın değil, Doğu Edebiyatı'nın da "Dünyâ Edebiyatı" ismi altında okutulmasını teklif etmişti. Ancak, Meşrûtiyetten bu yana her geçen yıl yeni bir halka eklenerek Maârifimize çöreklenen mâlûm "şahmerân" zihniyetinden, böyle hayırlı ve yerinde bir teşebbüsü beklemek olur şey miydi?

Ben, lise çağlarında Hoca'nın resmen talebesi olamadım. Lâkin boş geçen bir dersim varsa, O'nu, bulunduğu sınıfta dinlemeye koştum; aslî talebesine yazdırdığı notları istinsâh ettim, toplantılarına katıldım. Mektep çıkışında rastlarsam, yol boyunca sohbetinden nasîb aldım; elhâsıl, “revâkıyyun” dan sayılmazsam da, “meşâıyyun” dan ⁽¹⁾ oldum! Bu hâl, mezûniyetime kadar sürdü gitti. Asıl yakınlığımız, 1953 yılından vefâtına dek her gün artan bir râbîta ile devam etti. Gösterdiği yol ve tuttuğu ışık dolayısıyla, kendisine neler ve neler borçlu olduğumu sıralamamın yazıya şahsî bir hava vereceğinden çekindiğim için, vefâtıyla yetim kaldığımı belirtmekle iktifâ edeceğim.

Hoca, hâliyle, kaaliyle, pederinden mevrûs ak düşmemiş siyah saçlarıyla —ki boyadığını zannedenler çıkardı— hemen hemen seksenine yaklaşmakla berâber, Rızâ Tefvîk'in :

**«Sıhhati yerinde, keyfi yerinde,
Yaşlıca bir gencim; ihtiyâr değil!»**

târifine pek yaraşırdı ve yarı yaşında bile olmayan bizlerde bu enerjiyi göremediğine de gaaliba hayıflanırdı. Üstâdı Mehmed Âkif Bey için kullandığı: “O bir menşûr (prizma) idi” tavsîfini, ben de kendileri için tekrarlayabilirim; çünkü her topluluğu ayrı bir ışıkla aydınlatan adamdı. “İnsanlarla, akıl derecelerine göre konuşunuz” meâlindeki Hadis'i en iyi benimseyip tatbîk edenlerden birisi, emînim ki Mâhir Bey'di. Çocukla çocuk, büyükle büyük olur; yanındakilerin hâz du-yacağı mevzûlardan —edeb-i Muhammedî dâiresinde— dem vurmaya iyi bilirdi. Talebesi arasında “Mâhir Hoca” veyâ kısaca “Hoca” adıyla anılmakla berâber, muallimlere isim takılmasının âdet olduğu mektep sıralarında, kendisine “Mâhir Baba” veya “Baba Mâhir” denildiğini hatırlıyorum! Esâsen “baba” gibi şefkat ve himâye ifâde eden bir hitap şekliyle,

(1) Bu hâlimi yıllarca sonra hatırlattığımda, Hoca pek gülmüş-tü: Kadîm Yunan hükemâsı, bir kısım talebesine kapalı yerde, yâni saçak (revak) altında, bir kısmına ise açık havada veyâ yolda yürür-ken ders verirler; bu sebeple eskiden birinci zümreye “revâkıyyun”, ikincilere ise “meşâıyyun” denilmiştir.

ulvî ve kudsî “Hoca” lık unvânını nefsinde toplamak, her “babayiğid” in kârı olmasa gerektir!

29 Ocak 1895 de İstanbul’da doğan Mâhir İz Bey, babası Abdülhalîm Efendi’nin kadılık vazifesi dolayısıyla, İmparatorluğun muhtelif şehirlerinde bulunduktan sonra, uzun yıllarını Ankara’da geçirmiştir. Ekseriyetini “ilmiyye” mensuplarının teşkil eylediği köklü bir âileden gelen ve îmanlı bir muhitte yetişen bu âtesin mizaçlı genç, “Sultânî” tahsîlinden sonra, yaradılışına belki en uygun meslek olan hocalığı seçmiş, bu arada Millî Mücadele’nin hazırlık yıllarını, kuvveden fiile çıkışını, zaferden sonraki ahvâli, Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Zabıt Kalemi’ndeki vazifesi sırasında bütün heyecânıyla yaşamıştır. Yakında neşredilecek olan “Yılların İzi” adını verdiği hâtırat kitabında da görüleceği gibi; O’nun haksızlıklara tahammül edemiyen rûhunda, bu devrenin derin izler bıraktığı dâima hiss olunurdu.

1924 yılında İstanbul’a dönen Mâhir Bey, gaaye edindiği felsefe tahsiline bir temel olmak üzere Kimyâ Fakültesi’ne yazılmışsa da, babasının vefâtıyla yüklendiği âile mes’ûliyeti, buraya devâmına imkân vermemiş ve hocalığın yanı sıra talebeliğini sürdürebilmek gayreti ona bir-iki Fakülte daha değiştirtmiştir. Mehmed Âkif Bey’in, Mısır gibi uzak diyarlardan bile bu konuda duyduğu endişe, neşredeceğimiz mektuplarda sık sık görülecektir. Yüksek tahsîlini nihâyet Edebiyat Fakültesi’nin Türkiyat Şûbesi’nde tamamlayan Mâhir Hoca, yine bu yıllarda, Ankara’dan beri tanıştığı Müderris Ferid Kam (1864-1944) dan başka, Ahmed Naim Bey (1870-1934), İsmâil Sâib Sencer (1872-1939), Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) gibi müteber âlimlerin meclislerinden nasîbini almıştır; fakat üzerinde en çok, Millî Şâirimiz Mehmed Âkif (1873-1936) in müessir olduğu söz götürmez.

Onun altmış yıllık meslek hayâtında, belki en feyizli devre, Yüksek İslâm Enstitüsü’nde hoca olarak bulunduğu son on üç yıldır. İlmiyle hiçbir zaman çağdışı kalmayan Mâhir Hoca’mızın düstûru:

**«Sen çalış, sineye sığmaz deme, âsâr-ı ulûm,
Bir küçük âyinede aks-i semâ zâhir olur!»**

beytinde toplanmış gibidir. Talebesini irşâd için katlanmıyacağı fedâkârlık yoktu; dar düşünen kafaları yumuşatıp, onları uyanan zekâlarıyle kendisine bağlardı. 11 Temmuz 1974 günü Sahrây-ı Cedîd'i kaplayan ve Hoca'nın fânî varlığını saran geniş sevgi hâlesi, bu râbitanın en son ve canlı delîli sayılabilir.

O'nun, eski edebiyâtımız kadar, Arap ve Fars Edebiyatı'nın da künhüne vâkıf olduğunu söylemenin, bu nâciz talebesine düşmeyeceği muhakkaktır. Ancak, memlekette adedi pek azalan klâsik edebiyât müntesiplerinin Hoca'ya nasıl bir mevkî ve kıymet verdiklerini de görüp işitmişizdir. Bizden olduğu kadar, Arap ve Fars şiirlerinden de yeri geldikçe okumayı severdi ⁽¹⁾. Ancak, bir kitaba veyâ deftere bakarak okuduğu sanılmasın! Uzun şiirleri dahî, hâfıza denilen hazînesinden, hiç şaşırmadan bulur çıkartırdı. Şiirin mevzûuna göre —ister dî-nî, ister millî ve hamâsî, isterse garâmî olsun— teatral bir tonla ve arûzun hakkını vererek gür, lâtîf bir sadâ ile inşâd edişini dinlemiş olanlar bahtiyar sayılmalıdır.

Hoca'ya göre şâirlik, gazelde belli olurdu; dolayısıyla şu veyâ bu şâir üstünde durmayıp, doğrudan doğruya şiire bağlanırdı ⁽²⁾. Onca, şâir, bilinen bir mazmûnu tekrarlamak yerine, bâkir mazmunlar bulmalıydı. Bu sebeple eski şâirlerimiz hâricinde, Muâllim Nâci devrinin gazel-serâlarına, bilhassa Yenişehir'li Avni ve-daha sonra kayınpederi olan- Muh-yiddin Râif Bey'lere hayrandı. Zamânımızda ise, yâr-ı cânı Hâlis Erginer ve yakın zamanda tanıyıp bağlandığı Kemâl Edîb Kürkçüoğlu Bey'ler, bu vâdîde çok beğendiği şâirlerdi. Ayrıca, Adana'lı Hayret, Adana'lı Ziyâ gibi, pek çok edebiyat mensûbunun ismini bile duymadığı hakîkî şâirler onun hâfızasında taht kurmuşlardı.

Nesir sâhasında, Cenab Şahâbeddin'in zekî ve ihâtalı ifâ-

(1) "Ferheng-i Ziyâ" sâhibi merhum Ziyâ Şükûn, büyük emek mahsûlü olan Farsça-Türkçe lûgatini hazırlarken, medlûl olarak kullanacağı Fârisî mısra ve beyitlerin çoğunu Mâhir Bey'in mahfuzâtından almıştır.

(2) Hoca, mekteplerde edebiyât yerine edebiyât târihinin okutulmasına, filân şâirin doğum veya ölüm târihini bilmeyenlere kırık not verilmesine muhâlifdi. Edebiyatı bilenlerin azlığı yüzünden tutulan bu yolun sakatlığını dâima belirtirdi.

desini çok beğenir, “Cenab'ın nesrini okuyup da zevkine varan kimse, edebiyâta vâkıf demektir” sözünü dâima tekrarlar-
dı. Bununla berâber, yazarken kendi üzerinde müessir olan, Süleyman Nazîf'in üslûbu idi. Sâdeleşmiş Türkçe devrinde ise, Refik Hâlid Karay'ın parıltılı nesrine hayrandı.

Hoca, yetişme çağlarında, o devrin münevver gençleri-
nin çoğu gibi ⁽¹⁾ Tefvîk Fikret'in— daha doğrusu “Sabah Ezâ-
nı” ndaki îmanlı mıs râları yazan Mehmed Tefvîk'in— têsiri
altında kalmış, hattâ o yolda şiirler de kaleme almıştır. An-
cak, “Târih-i Kadîm” i gördükten sonra, fikren Fikret'ten kop-
muş, bu arada irticâlen bir de reddiye söylemiştir. Bununla
berâber, onun Türk şiir diline getirdiği yenilikten dâima tak-
dirle bahsederdi. Nitekim, Fikret'in fikrî harâbesine karşı bir
dağ gibi dikilen Mehmed Âkif de, bu hakikati: “Nâci gelmes-
e Fikret olmazdı, Fikret gelmeseydi, ben olmazdım” söyleyle
ifâde etmemiş miydi?

Peki, o kadar ilmiyle, irfânıyla Mâhir Bey niçin az eser
verdi? Bence bunun bir kaç sebebi vardır: Verimli olması îcâb
eden olgunluktaki senelerini, vazîfe şuûruyla dolu bir şekilde,
mektep müdürlüğü makaamında tüketen Hoca'nın, fiilen
muallimlik ettiği daha sonraki yıllarda, fikrî yorgunluktan
âzâde bir zamânı hemen hemen kalmazdı. Onun bir heyecan
kasırgası hâlinde geçen ders veyâ sohbetlerinde bulunanlar,
bu sözlerimin mânâsını daha iyi anlayacaklardır. Herhangi
bir hocanın, birkaç saatde tüketebileceği enerjiyi, O —mübâ-
lâgasız— bir ders saatinde harcardı. Üst üste dersi olduğu ve-
ya uzun sohbetler yaptığı günlerin gecesinde, eser te'lifîyle
uğraşabileceğini düşünmek bile muhaldır. Zâten elde mev-
cut birkaç eseri de, sabah namazından sonraki erken ve din-
lenilmiş saatlerin mahsûlüdür, denebilir. Tâtil ayları ise, bü-

(1) Maârifimizin mümtaz simâlarından, Tedrisât-ı Tâliye Umum
Müdürü ve Mehmed Âkif'in îmanlı dostu merhum Fuad Şemsi İnan
(1886-1974) ile “Fikret hayranlığı” üzerine bir görüşmemizde, onun
etrâfındakileri topluca suçlamam üzerine: “Sorma! Ben o kadar tês-
siri altındaydım ki; kendimi alamaz, Târih-i Kadîm'ini okur, sonra
da tövbe-istîğfar ederdim!” demişti. Ancak Fuad Şemsi Bey, “Hak”
ismiyle neşrettiği kitabında Fikret'in bu imansızlığına karşı bir kaç
reddiye yazarak mânevî mes'uliyetten —Allâh'ü âlem— kurtulmuştur.

tün bir tedris yılının yorgunluğunu gidermek gayretiyle geçirdi.

Hoca'nın bir sohbet adamı oluşu da, fazla eser vermesine mâni teşkil etmiştir, sanırım. Bildiği mevzûda bir suâl sorun, saatlerce anlatsın... Hem de en latîf tarzda... Lâkin şahsını kayıd altına alacak şekilde yazmak, onun için külfet olurdu! Bir plâna bağlanmadan, heyecan mahsûlü —âdetâ “trans” hâlinde— kaleme aldığı mektuplarında ise, Hoca eski “münşî” lerin gıpta edecekleri üslûbunun en yüksek derecesine çıkardı. Kendine has, o Mâhirâne “inşâ” tarzını, eski bir alışkanlıkla muharrirliğe tercih ettiği içindir ki, bıraktığı eserlerin adedi fazla olamadı. Bu hususta sonuncu sebep de, Hoca'nın tevâzuudur. Kendisini din âlimi saymaz; “Ben dînî tahsil yapmadım. Ancak, küçükken bulunduğum Medîne'nin, o gülzâr-ı nübüvvetin feyzi sâyesinde ne öğrendiysem öğrendim” derdi. Fakat, memlekette bu mesleğin adamı olduğu hâlde “terkib” hissinden yoksun, Âkif merhumun :

«Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı!»

anlayışından mahrum bâzı ulemânın bekleneni söylemediğini, yazmadığını ⁽¹⁾ gördükçe, bu yolda eser vermeye yanaştı. “Tasavvuf”, “Din ve Cemiyet” gibi kitapları bir gaaye uğruna kaleme alınmıştır. Ne yazık ki, bâzı mülâhazalarını nakletmeyi tasarladığı “İslâm ve Cemiyet” in te'lîfine hastalığı mâni olmuştur. Ah! Şimdi aklıma, yine kuvveden fiile çıkaramadığı bir tasavvuru geldi: 1956 yazında olacak; Hoca, düşünce ve ifâde tarzı kadar, seciyesinin de hayrânı olduğu Mehmed Âkif hakkında —ısrarlı teşviklerimden sonra— bir eser hazırlamaya niyet etti. Safâhat'ı birkaç Kanlıca celsesinde tamâmen taradık. Kitap, Âkif Bey'in bu ölmez eserinin bir şerhi mâhi-

(1) 5-6 yıl evvel Üniversite'de —mesleğim hârici bir mevzûda— nâcizâne verdiğim konferanstan çıkarken, tahassüslerini belirten fazilet sâhibi âlimlerimizden Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu “Bizde, ulemânın yapamadıklarını fudalâ yapar” meâlinde bir iltifâda bulunmuştu. Fazilet ehlinde olmayı üstüme alınmayarak Mâhir Bey'i hatırladım; sonradan bu sözü kendilerine naklettiğimde, Hoca uzun uzun gülmüş ve “Bekir Bey'in teşhisi, bizim memleket için çok yerindedir azizim!” demişti.

yetinde olacaktı. Bu ön hazırlıktan sonra, bir ziyâretimde Hoca, beni gaayet memnun bir şekilde karşıladı ve : “Azizim” dedi, “Nevzâdın (doğan çocuğun) adı kondu: *Mehmed Âkif ve Türk'ün yedi askısı!*”. Sevincimi târif edemem! Nasıl ki “*Muallâkaat-ı Seb'a*” Arap Edebiyatının şâhseridir. Âkif'in yedi kitapdan müteşekkil Safâhat'ı da öyle değil miydi? Yalnız O'nun koyabileceği bu ihâtalı isim karşısında kendisini heyecanla tebrik ettim. Çünkü böyle bir eseri yazmaya da en ziyâde Hoca muktedir ve lâyıktı. Lâkin çıkarılmak üzere bekleyen kış yorgunluğu, kendisine o yaz mevsiminde çalışma imkânını vermedi. Şimdi ben, Âkif ve Mâhir Bey'lerin yokluğuna olduğu kadar, sâdece ismi konulan ve doğmadan ölen bu eser için de yanıyorum!

Son yıllarda Hoca'yı en çok üzen bir mes'ele, hem de resmî kuruluşlar eliyle Türk dilinin maksatlı bir şekilde bozulmak isteniydi. “Türkçenin Sırları” isimli kitabı dolayısıyla —kendisinden bir ay sonra rahmetli olan— dostu Nihad Sâmi Bey'e nasıl kıymet biçeceğini bilememişti. Buna mukaa-bil, Eski Türk Edebiyatını meslek edinen bir yakınının, kitaplarında —ne sebeple bilinmez— uydurma dile yer verişini onu perişan eylemişti, hayret ve teessür ile gözlerinden süzülen yaşlara şâhid olmuşumdur.

Hoca'nın kütüphânesi, hâfızası ve bâzı notlar aldığı defterleriydi. Bu kadar imkânı bulunduğu hâlde kitap toplama-yışına, genç yaşında şâhidi olduğu şu hâdisе mânevî bir engel teşkil etmiştir: Bilhassa yazma kitap bakımından zengin bir kütüphâneye sâhip bulunan ve arzû ettiği eserleri hattat tutup istinsâh ettirecek kadar kitap seven babası Abdülhalîm Efendi, 1917'deki büyük Fâtih yangınında evi yanarken dışarı çıkmış ve alevlere bakarak: “Kitaplarım!” diyebilmiş; o emsâlsiz kütüphânesinden geriye bir kül yığını kalmıştı... Hoca bu hâdiseyi hatırladıkça, çok sevdiği şâir Üsküdar'lı Tal'at Bey (1858-1926) in eviyle birlikte yanan şiirleri için söylediği:

«Evimin yandığınıâ yanmadım amma Tal'at!

Yandı bin beyt-i metnim, ana hâlâ yanarım!»

beytini tekrarlarđı.

Ömrünün son yılında, aziz Hoca'mız tam bir sabır imtihanı geçirdi. Daha önce, eserlerinde "sabır" bahsini ehemmiyetle ele olarak bu bâbta görüşlerini sıralamıştı. Ciğerlerine musallat olan o menhus illetden sonra, evvelâ nazari bir şekilde anlattığı sabr'ın âdetâ ameli bir şerhini yaptı. Geçirdiği en sıkıntılı günlerde bile şikâyet yerine Rabbine hamdetti, karşısındakileri üzmemek gayretiyle çırpındı.

Şimdi hatırıma şâirini bilmediğim bir beyit geldi :

**«Meclis-i irfâna bir şeb mûm olan ehl-i hüner,
Mahv eder kendini ammâ, subh-ı maksûda erer!»**

Hoca, bir veyâ birkaç değil —hakîkî Türk kültürü nâmına dâimî bir karanlığa itildiğimize göre— her gece yeni bir irfan meclisinin projektör kudretindeki mumu idi. Bu vasfı o dereceye varmıştı ki, nihâyet bir mum gibi eridi, eridi ve bu âlemin irfan meclisleri onun ışığından mahrum kaldı. Ebedî âlemdelikler bahtiyardırlar ki, bu meclisler şimdi orada kurulacak...

Mâhir Bey, Ankara'da iken, o hengâmede İstanbul'da kalmayıp Burdur Meb'usu sıfatıyla Birinci Büyük Millet Meclisine iştirâk eden Mehmed Âkif Bey ile tanışmış; kendisinden Farsça ve Fransızca bâzı eserler okumuştur. Birinci Meclis devresinin kapanışından sonra her ikisi de İstanbul'a gelmişler, dostluğa dönen yakınlıklarını burada sürdürmüşlerdir. Muârizlarına göre şapka giymemek maksadıyla, hakikatde ise kendisine resmî bir vazife verilmediği ve buna rağmen tekaaüdiyye'ye de nâil olamadığı için sıkıntıya düşerek, Hıdiv Abbas Halim Paşa'nın himâyesinde Mısır'a giden Âkif Bey, "iki gözü kadar sevdiği Mâhir'e yazdığı mektuplarla bu dostluğu devam ettirmiştir. Ne yazık ki, Mâhir Bey'in verdiği cevaplar elde mevcut değildir. Ancak Süleyman Nazîf'in vefâtı dolayısıyla gönderdiği mektubun müsveddesi saklanmış olup, târih sırası geldiğinde neşredeceğiz.

Yirmi bir yıl önce, şahsen okumak imkânından mahrum olduğum sıralarda —vâkı' ricam üzerine— rahmetli Hocam bu mektupların hepsini bana okumuştı. Edebî şahsiyetlerin mektuplarını neşretmenin edebiyat târihimize ışık tutacağını, bunların da ortaya çıkması lâzım geldiğini söylediğim zaman: “*Aldığı bâzı parçaları Eşref Edib Bey kitabına koydu* (1). *Vakti gelince tamâmı da neşredilir*” cevâbını vermişti.

9 Temmuz 1974 Salı günü ebedî âleme göç eden azîz Hocam, evrâkı arasında bulunan bu mektupların zarfı üstüne, hastalanmadan önce nâçiz şahsıma verilmesini yazmakla, neşir keyfiyetinin de herhâlde tarafımdan yerine getirilmesini istemişti.

Lüzumlu hâşiyeleri ilâve ettikten sonra, târih sırasıyla —bâzılarını asıllarıyla birlikte— nazarlarınıza sunacağımız bu mektupların tamâmı neşrolunduğunda, Millî Şâirimize dâir ilmî, edebî ve şahsî birçok husûsiyeti aksettirdiği görülecektir. Samîmî ve tabîî bir lisanla kaleme alınan bu mektupların biriyle berâber Âkif Bey'in Mısır'da çekip gönderdiği —neşredilmemiş— güzel bir fotoğrafı da mecmûamızın baş sahifelerinde yer almaktadır.

Bu nüshamızda takdîm olunan iki mektubu ile, otuzsekizinci ölüm yıldönümünde Âkif'imizi rahmet ve minnetle anıyoruz.

1. Mektup :

İki gözüm Mâhir Bey,

Kaç haftadır sana mektup yazmak istediğim hâlde muvaffak olamadım. Çünkü neşveli bir zamânımın vürûdunu bekliyordum. Bakdım ki, intizârım daha bir hayli uzayacak, hemen “her çi bâd âbad” (2) diyerek şu satırları karalamaya başladım.

Bir buçuk aydır Hilvan'dayım. Geleli beri elime kalem almadım. Çünkü biraz okumak niyetinde idim. Vâkıâ hay-

(1) Bu parçalar, Eşref Edib merhûmun 1938 yılında neşrettiği “Mehmed Âkif” isimli büyük kitabın 105, 122, 127, 212, 290 ve 291 nci sahifelerinde görülebilir.

(2) Her çi bâd âbad: “Her ne olursa olsun” mânâsına gelen ve eskiden bizde çok kullanılan Farsça bir söz.

lice okudum, lâkin Kıyâmet'e kadar okusam, bizim karî-haya küşâyış geleceği yok! Ma'mâfih zor zar yazmaya çalışacağım. İyi kötü bir mahsûl zuhûr ederse, hediye olunmak tabiidir. Artık ne çıkarsa bahtınıza.

Sen ne âlemdesin? Kadıköyü'ndeki vazîfenden memnun musun? Sonra, kimyâ derslerine devâm edebiliyor musun? Dârülfünûn'dan başka bir yerde arkadaşlarından biriyle müzâkeren vardı, ne oldu? Her ikisini başa çıkarmakta berdevam mısın?

Servet Bey ⁽¹⁾ vebâ-ı bakarî mücâdelesinden muzafferen dönebildi mi? Yoksa bir mütâreke ile işin içinden sıyrılmak tarafını mı iltizâm etti? Ev bulup çıkabildiniz mi? Fâhir ⁽²⁾ hangi mektepte?

Hayri Bey'i ⁽³⁾ görüyor musun? Ferîd Bey ⁽⁴⁾ ne yapıyor? Bu sene o taraflarda yaman bir kış var diyorlar, inşâallah aslı yoktur.

Yârân arkadaşların, ihvân kardaşların hepsine selâmlarımı, iştihaklarımı tebliğ edersen, minnetdârın olurum. Emin ⁽⁵⁾ ellerini öpüyor ve Servet ve Fâhir Bey'lere selâm ediyor. Ben her üçünüze arz-ı hürmet ederim. Sıyânet-i Hudâ'ya emânet olunuz iki gözüm Mâhir Bey. Mehmed Âkif

21 Kânûn-ı evvel 341 — Pazartesi ⁽⁶⁾

2. Mektup :

İki gözüm Mâhir Bey,

Mektubunu aldım. Fâhir'in hastalığı canımı sıktı. İnşâallah çocuk kendine gelmiştir. O, bir kere de Ankara'da rahatsızlanmıştı. Aman sıhhatine itinâ etsin.

Buraya geleli o (Hicrân)lar, (Gece)ler tavrında bir manzûme yazabildim. İkincisine başlamıştım, felek mü'sâade et-

(1) Mâhir İz Bey'in veteriner olan ve o esnâda çıkan sığır vebâsı salgınının önlenmesine çalışan erkek kardeşi.

(2) Mâhir İz Bey'in sonradan Eski Türk Edebiyatı Profesörü olan küçük birâderi.

(3) Mâhir Bey'in, Mehmed Âkif Bey ile Ankara'da iken tanışmasına vesile olan Evkaf Müdürü Hayri Bey.

(4) Mâhir Bey'in de hocası olan Müderris Ferid Kam.

(5) Âkif Bey'in oğlu.

(6) 3 Ocak 1926

medi. Hani, Benî Ümeyye'den Abdülmelik Kur'an-ı Kerim okurken halîfe olduğunu haber almış da (هذا فراق بيني وبينك) (1) demiş. Ben de şiir ile meşgul iken Kur'an tercemesi mes'ellesinin canlandığını müş'ir mektubu alır almaz, şâirliğime (هذا فراق بيني وبينك) (1) dedim! Abdülmelik ile aramızdaki fark: Onunla Kur'an'ın beynine hilâfet giriyor; benimle şâirliğin beynimize ise Kur'an giriyor. Acaba ben Allâh'ın sevimli kulu muyum, dersin? Ma'mâfih (Sûre-i Bakara) tercemesi hitâm bulunca, üç beş gün fâsıla verip başladığım eseri itmâm edeceğim. Sonra (Âl-i İmrân) sûresi bitince diğer bir mevzûum var, onu nazm edeceğim. Ma'mâfih bunlar benim tasavvurum. Bakalım Kader Hazretleri ne söylüyor ve ne söyleyecek? (Secde)'yi gönderiyorum (2), bilmem nasıl bulacaksın? Mütâlâatını tamâmiyle bildir ki, benim mütâlâama tevâfuk edecek mi, göreyim. Hâfız Yusuf'a da (3) göster. Ben Hicran ile Gece'yi ona yazdırmıştım, zannediyorum. Gözlerinden öpdüğümü de söyle.

Emin Arapça ile, İngilizce ile hiç iyi değil. Zâten onun oyundan başka arasının iyi olduğu bir şeyi henüz göremedik! Ma'mâfih buraya getirdiğim çok isâbet oldu, mütâlâasındaım.

Hâ! Kuzum evlâdım, Zihni Efendi merhûmun (El-müşezzeb) diye bir risdlesi vardır ya, onu lutfen bana yollayın. Hatırmında kaldığına göre onun sarf'ıyla nahv'i aynı risâlededir. Bunu Emin'e okutmak istiyorum. Gündüzleri mektebe gidiyor, ellerinizi öper. Kardeşi Fâhîr'e de arz-ı hürmet eder. Kemâl-i iştîyâk ile gözlerini öper, cümlelerinizi Sıyânet-i Mevlâ'ya emânet ederim. Ferid'i, Hayri'yi görürsen, unutma, ikisine de selâmımı söyle.

25 Kânûn-ı sâni 341 (4)

Mehmed Âkif

(1) "İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor" meâlinde olan bu İlâhî kelâm, Kur'an-ı Kerim'de 18. "Kehf" sûresinin 78. âyetinden bir kısımdır.

(2) "Secde" şiiri, gelecek yazımızda neşredilecektir.

(3) Mehmed Âkif ve Mâhir Bey'lerin müşterek dostu; Türk, Arap ve Fars Edebiyatı'nda allâme olan Hâfız Yûsuf Cemil Ararat (1879-1963). Mektuplarda sık sık bahsi geçecek olan, şahsen sohbetlerinden feyz aldığım bu mühim zâtı, ilerde bir başka vesile ile tanıtacağım.

(4) 7 Şubat 1926

İLİMDE MİLLÎ BASÎRETİN EHEMMİYETİ

Ekrem Hakkı AYVERDİ

Bir milletin san'atı, kültürü üzerinde ilmî tedkikler yapılırken millî irfan hazînelerinden şevk alan kalp gözünün bütün uyanıklığı ile açık tutulması, hamle tâkâtının bir yay gibi en son menzile göre kurulması lâzımdır. Bu uyanıklık ve hamle hassasından mahrum kalınca varılan neticelerin sıhhatinden emîn olmak biraz güçtür.

Şevk hem maddî mânâsıyla içe cilâ ve hassâsiyet sağlayan bir nur, önünüze dikilen putanın yerini gösteren bir ışık yoludur; hem de derûnî mânâsıyla karşı konamaz bir hamle ile sizi uçarak gaayeye götüren mukaddes irâde ve istektir.

Bilhassa tâarihle münâsebeti olan san'at ve ilim mevzûlarında bütün vesîkalar, kıymet ve sıhhatlerine göre derecelendirilerek, daha doğrusu, bu şartlar pertavsız altında tahkik ve tevsik edilerek sıralanır ve verdikleri neticeler, mes'eleye en doğru teşhîsin konulması, hükmün verilmesi için birinci mertebede malzeme olur. Ondan sonra bu hükümler benzerleri ile mukaayese edilir, mevzûun husûsî tekniğinin bütün işâretleri aranıp bulunur. Tabîî tedkik edilen her ne ise onun tâarihî devri de göz önünde tutulur.

Bu usûl yalnız akıl ve muhâkeme ile mukaayese ile tutulan mücerred ilim yoludur ve ilk defâ bir mevzûa girenler için vâridir. Bir de daha evvel başka araştırmacılar tarafından ele alınarak kesilip atılan mes'eleler vardır.

Bu nev'iden olanların dayandıkları vesîkaların tedârîki, kontrolü lüzumlu olduktan başka, vardıkları hükümlerin birçokları tarafından benimsenip bir kaziyye hâline getirilmiş bulunması, araştırmayı çetin bir sâhaya sürükler. Ekseriyâ fazla külfete girmeyip, satıhta kalanların vardığı, peşin diyebileceğimiz bu kanâatlerin tashîhi ve kabul ettirilmesi çok zor ve zahmetlidir.

İşte bu evvelce verilen hükümlere karşı olmak veyâ biz-zat arayıp bulduğunuzu tahmin ettiğiniz netîcelerden memnun kalmamak hâlinde en büyük yol gösterici millî irfandan şevk alan kalp gözüdür.

Biz umûmî bir ifâde ile bahsi uzatmak yerine, bu ma-kaaleyi yazmaya yol açan müşahhas ve tafsîlatlı misâller üzerinde durmayı tercîh ediyoruz.

Bu örnekleri de her sâhada ilerideki tedkiklere, bilhas-sa mîmârî târihi bahsinde araştırmacılara yeni ufuklar açacağına kaanî olduğumuz için vereceğiz.

Meselâ olmadık birisi çıkar, “Osmanlı Devri Türkler için karanlık bir istilâ devridir” diye bir hüküm savurur. Artık millî anten mi diyelim, millî radar mı, her hâlde bir kırmızı tehlike ışığı hemen yükselmelidir. Zirâ Türklerin kurduğu Osmanlı Devri'nin bu dendiği gibi olmasına aslâ imkân yoktur; Osmanlı'nın katı bir istilâcı olmasına, onu teşkil eden Müslüman Türklerin, irfan, ahlâk, seciye ve dinleri mânîdir. Bir adam, indî bir söz söylemek derekesinde kalmış, fakat siz öyle değilsiniz. Etrâfınıza bakıp Türklerin edebiyat, hat, tezhib, mûsikî ve mîmârîde ve yaşama üslûbunda ortaya koyduklarını görünce, bu maddî delillerle ona karşı çıkarsınız. İsterseniz ona kör, hâin diyebilirsiniz; bu da sizin hakkınızdır. İşte Türklerin onun söylediği kötülüklerin adamı olmadığını size millî basiretiniz söyletecek, bu hassadan mahrum olan fâsik, ettiğiyle kalacaktır.

Ecnebî müellifler toplasır, Bursa'nın Hüdâvendigâr Câmi'nin mîmârî garpdan gelmiş bir Hristiyan'dır der. Millî şuur cevap verir; olamaz. Hele ecnebî diyârından gelmiş bir Hristiyan câmi yapamaz. Düşünürsünüz, ararsınız; görürsünüz ki plân dört eyvanlı ma'ruf Türk plânıdır. Süslemelerdeki Bizanskârilikler esas değil, teferruatın teferruatıdır.

Yeşil Câmî Acem işi denmek istenir. İçiniz hemen direnir. Bu bizdendir, nasıl Acem olur? Bir kere o târihde mîmârîde Fars değil Selçuk ve ondan doğan İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu üslûpları hâkimdi. Kaldı ki Yeşil Câmîin Azerbeycan ve Irak kıt'asındakilerle bir plân bir tutum benzerliği aslâ bulunmadığını, süslemede ifrâta gitmek bakımından bir yakınlık gösterse de, şekillerin ve renklerin uymadığını görür, kendinizi te'yid etmiş olursunuz.

Yeşil Câmî'de bir de, Gülistandan alınmış, tabîî Farsça, bir beytin hikâyesi vardır. Meâlen "Zâlim sanır ki bize zulm etmiştir. Halbuki zulmu, sitemi bizden atlamış, onun gerdanına boyunduruk gibi geçmiştir" demektedir. Çok ufak, okunması güç olduğundan az bilinir. Sultan Reşad'ın hazinesi hassa nâzırı can dostumuz (!..) Ermenak Sakızyan Efendi ile Gaston Migeon'un Şark çinileri üzerine yazdıkları kitapda "Çinici ustalar Hacı İvaz Paşa'dan sert muâmele gördükleri için bu beyti koyarak ondan intikaam almışlardır" gibi akla hayâle sığmaz bir tefsir yer almaktadır. İşte bu noktada millî hassâsiyet uyanacaktır. Osmanlı Devleti gaflette mi idi ki bu beyit habersizce oraya yerleştirilebilsin. Bu suâl akla gelmez beytin yazılış sebebi de kendiliğinden ortaya çıkar. Mâlum Yeşil Câmî Yıldırım'ın esâretinden 15, Çelebi'nin tahta geçmesinden 5 sene sonra yapılmışa başlanmıştır. Timur, Bayezid Sultan'a ve bizzat Çelebi'ye avanesi vâsıtasıyla pek çok hakaaret ve gadr etmiştir. Bu beyit Timur'a karşı (Sen bizi kahr ettin sanıyorsun ama, sen yok oldun; biz işte bu güzel câmî'i yaptık) sitemini imâ için konmuştur. Böyle zarîfâne siteme can kurban. Bu hususta ayrıca teknik cevaplar da vardır. Onları bizim Osmanlı Mîmârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri kitabımızda bulmak kaabildir.

Göklere uçurulup içtimâiyatçı pâyesine oturtulan birisi, "Şark harsı yoktur, şarkî Roma ve Bizans kültürü vardır. Türk mûsikîsi Yunan'dan, mîmârîsi Bizans'tan alınmıştır" der. Onun siyâsî baskılar yoluyla tekrar ve ısrarları, peykerlerinin onu lâyuhtı ilân etmeleri karşısında insan bir an tereddüde düşebilir. Hayır böyle olmayacak, millî irfandan şevk

alan kalb gözü geç de olsa imdâda yetişecektir. Hemen bir iç muhâsebesiyle “Bu olur şey midir?” denecektir. Nur ile zulmet bir olur mu? Zulmetten, zulmetin ana kaynağından, yâni Yunan, Roma ve Bizanstan hiç o hârikulâde Osmanlı Türk medeniyet ve kültürü, o insanı hakka ulaştıran mûsikî, o dünyâda bir eşi bulunmayan mîmârî çıkabilir mi? diye tefekküre dalınca mukadder demogojilerin sinirlendirici havası bir an içinde ehemmiyetini kaybeder. Ve mûsikînin olsun mîmârînin olsun eserleri, izleri zihinlerde canlanır. Böyle mesnedsiz bir sözün eğer bir kasit yoksa büyük bir basîretsizlikle ortaya atılan bir iddia olacağı size âşikâr olur.

Şuna kaanî olmalıdır ki hele irfan ve akl-ı selîmimizin en sapık bir şekilde işlediği bu devirlerde derhal millî hasâsiyetimizi harekete geçirmezsek yoldan şaşmışlardan kendimizi kurtaramayız. Nitekim bu kaabil hükümler durmadan karşımıza çıkarılmakta ve biz Yunan hayranlığı psikoza içine yuvarlanıp milletçe çözülmekteyiz. Halbuki zamanında yapılacak uyanık bir müdâhale hakikatı ortaya çıkarırdı. Şimdi ise uğraş da uğraş.

Gelelim makaaleyi yazmamıza sebep olan asıl mühim mîsâlimize: 23 sene evvel Fâtih Câmîi üzerinde çalışırken, mânevî ve maddî mânâsıyla millî şevkîn emrine girmek lûzumu kendini hissettirdi. Mâ'lûmdur ki Fâtih'in inşâ ettirdiği câmî 1766 zelzelesinde kısmen yıkılmış, az hasar gören şadırvan avlusu tâk kapı ve mihrab aynen bırakılarak harîm kısmı yeniden yapılmıştır. Ortaya atılan bâzı iddialara göre câmî yarım kubbe kadar büyütülmüş, türbe, duvarların altında kaldığı için ileri sürülmüş ve Fâtih'in nâsı bu yeni yapılan türbeye nakl edilmişti. İşte millî basîret buna hemen olmaz işâretini vermişti. Mes'ele eski binânın şeklini tâyin edebilmekteydi. Mevzû daha evvel tetkik edilmemiş değildi.

1927 ve 1930 senelerinde Türkiye'de ve Amerika'da neşrettiği birbirinin aynı iki makaale içinde san'at târihçisi Ağaoğlu Mehmed Bey, Evliyâ'nın târifine dayanarak, hiç bir mîmârî ifâdesi olmayan bir kroki çizmiş ise de, sanki şadırvan avlusu yokmuş gibi hareket etmiş, basit bir revak koymakla iktifâ eylemişti. Hakîkate tamâmen zıd olan tarafı

câmi harîmine genişliği derinliğinden çok fazla bir eb'ad vermiş olmasıydı. Mehmed Bey'in iki ölçüsünün nisbeti % 72 dir. Doğrusu yüzde 90 dan biraz fazladır.

Mehmed Bey'den sonra I. Umûmî Harp'de Suriye cephesinde Osmanlı ordusunda zâbit olarak hizmet gören Wulzinger ismindeki Alman mîmarının 1932 de Paris'de çıkan Byzantion ismindeki mecmûada neşrettiği makaaale gelir. Vakıflar Dergisinin 1. sayısında naklölunan resimlerine ve üstlerindeki izâhata göre, eski binânın tâk kapısının bulunduğu kible duvarı sâbit olmak üzere ilk yapıya, Mehmed Ağaoğlu'nun tuttuğu nisbete mutâbık olarak 36.5 m. derinlik gösterilmişti. Şimdiki binânın plânında mihrab duvarı yerinde tutulmuş ve kible duvarı şadırvan avlusuna doğru yürütülmüştü. İlk binânın fetih esnâsında artık mevcut olmyan Havariyun Kilisesinin ayak ve duvarlarına oturduğu intibai hâsıl edilmek kasdıyle epeyce gayret gösterilmişti. Eski binâ plânının ise, yerinde dim dik duran tâk kapıyı görmezlikten geldiğine göre, ciddiye alınacak tarafı yoktu.

Ağaoğlu Mehmed Bey ve Wulzinger biri gaayet ibtidâî, biri bilmece gibi plânlarında câmi'i enine çizmek hatâsından ileri gitmemişler, yâhud gidemiyecek kadar işi hafifinden alıp Türbeyi plânlarından hâric tutmuşlar, yalnız Wulzinger Konstantin Mozolesi ismini koyduğu binânın yerinde tahayyül etmiştir; gayrı ciddi bir tutum daha...

Halbuki Konstantin kabri, Lâtin istilâsından beri mevcut değildi.

Bu iki zâtıdan sonra 1938 de (Vakıflar Dergisi I. Sayı 91-101 s.) Halim Bâkî Kunter ve Ali Sâim Ülgen Beyler müsterek makaaalelerinde, Fâtih'in yaptırdığı binâ için Mehmed Bey ve Wulzinger'in verdikleri nisbet ve eb'adı kabul ettikten başka, yeni yapılan binânın mihrab duvarının eskisinden bir yarım kubbe ileri sürüldüğünü ve dolayısıyla altında kalan Fâtih Türbesinin bir o kadar daha uzakta yeniden yapıldığını iddia etmişlerdir. Bu vaziyette Fâtih'in zevcesi Gülbahar Hatun'un türbesine bitişeceğinden onun da itildiği resimde gösterilmişti.

Bu üç müellifin târihî ve teknik tenkitleri Fâtih Devri Mîmârîsi, (İstanbul 1953, 125-171 s. bilhassa, 3. c., İst. 1973, 366-373. s.) kitaplarında yapıldığından tekrarlanmasına lüzum yoktur; bahsimiz ilimde millî basiretin ehemmiyeti olduğundan bu hassanın burada gördüğü hizmeti anlatmakla iktifâ edeceğiz.

1951 de Fâtih Devri Mîmârîsi kitabını yazarken, zihnimiz, düşüncemiz, içimiz, rûhumuz üç müellifin neticelerinde bir takım boşluklar, noksanlıklar, tezatlar olduğunu hissetmekteydi. Birbirinden yapılan aktarmalarda hatâlar varsa aynen tekrarlandığını seziyor, bu hallerin hepsinden şüphe etmekle berâber sarsılmaz deliller bulmadıkça bunlara karşı harekete geçemiyorduk; elimiz kolumuz bağlı kalıyordu. Çünkü vesika ve delil olmazsa eski iddiaların aksine hareket etmenin fayda yerine zarar vereceği muhakkaktır. Bizi üzüntülü sinirli bir tereddüt içinde inşâî ve târihî vesikalar aramaya zorlayan suâlleri iki maddede hülâsa edebiliriz.

1) Yukarıda bir nebze bahsettiğimiz gibi 1766 daki zلزelen sonra az hasar gören şadırvan avlusu aynen bırakılarak harîm kısmının iki yan duvarı tamâmen ön ve arka duvarları kısmen yeni baştan yapılmış ve mîmârî üslûbda eskiye mümkün olduğu kadar riâyet edilmişti. Şadırvan avlusunun tarzıyla, harîm kısmının görünüşünün birbirine pek yabancı düşmediğini herkes kabul etmektedir. Halbuki yine III. Sultan Mustafa'nın temelden yaptırdığı Lâleli ve Ayazma Câmileri koyu bir rokoko üslûbunda ve nisbetindedir. Tezyînât da öyledir. Büyük kıvrımlar volüt'lü başlıklar kullanılmıştır. Fâtih Câmî'inde ne kıvrımlar mübalağalıdır, ne böyle başlık vardır; aksine eski üslûba uygun istalaktitli başlıklar yapılmıştır. Aslına bu kadar riâyet olunur da en büyük Osmanlı Pâdişâhının kendi câmii için tâyin ettiği eb'ada hürmet ve riâyet edilmez mi? Buna ne mecbûriyet vardır. Zîra yapılan iş bir ihyâdır; yeni yapı değildir. Eski eb'adı küçümsemeğe ne sebep olabilir. Böyle bir tutum Osmanlı Devletinin ve hânedânının târihine, mantıkına ters düşer. Bütün pâdişahlar cedlerine ve binâenaleyh millete ve mâzisine hürmet etmişlerdir. Meselâ I. ve II. Bayezid'lar Sultan

Orhan ve Murad Hüdavendigâr'ın irad getiren vakıf arsa-larına bile hod be hod el sürmemişler, bu topraklar üstünde birşeyler yapmak lüzûmu zamanla kendini gösterince, ya is-tibdâl (değiştirmek) sûretiyle vâridâtı daha fazla vakıflar bağlamışlar veyâ bir mukaataa (kira) vermişlerdir.

Bu arada Fâtih Câmiinin eski binâsı iki fil ayağı iki sü-tun üstüne olduğu halde, yenisinin dört ayaklı yapılması, eski plâna bir riâyetsizlik gibi gösterilebilir. Bu hâle sebep aynı sâhada kalarak, daha küçük bir kubbe ile kurtulmak ve Şehzâde Câmiî'nden beri mûtaad hâle gelen, şüphesiz daha mütekâmil, dört selâtin câmi plânına uymak istenmesidir. Bu yeni plân artık alışılarak daha kolay hâle gelmiş ve tah-teşşuûra yerleşerek başka türlü düşünülemez olmuştur.

2) Haydi diyelim ki etrâfın gayretkeşleri, o îmarcı pâ-dişâhı daha büyük yapmaya önce iknâ ettiler. Pâdişâhın, türbenin altta kalacağını görür görmez hemen işi durdur-ması muhakkaktı. Zirâ ya Fâtih'in nâşı duvar altında ka-lacak, yâhud yeni türbe yapılıp oraya taşınacaktı. Halbuki III. Sultan Mustafa Edirne'deki üç şerefeli câmiî ve işte bu Fâtih Câmiini ihyâ ederken eserlere bu derece hürmet ve riâ-yet eder de, câmiin bânisi olan ceddinin kabrine tecâvüz mü eder? Bu millî zihniyete, devlet telâkkısına hânedan ananesi-ne taban tabana zıttır. Hem de mevzû-ı bahs olan, sıradan bir pâdişâh değil, milletin, içlerinde en revnaklı görünen Kaa-nûnî'ye bile tercih ettiği, üstün gördüğü, **Eb'ül-Feth v'el Me-gaazî Sultan Mehmed** olursa. Bu iki suâl cevap istiyordu. Bil-hassa ikinci suâl, muhakkak ispat edici bir cevap bulunması ve hakîkatın ortaya çıkması için beni yakamdan yakalamış sürüklüyordu.

Bir kere millî basîretin şevkı kalp gözünü açmaya gör-sün, insan bu emri alınca duramıyor. Bütün bir kış koca Fâtih manzûmesinin bir kısmı olan câmi harîmi ile uğraş-tım. Bahar geldi; nur da berâber. Belki yüzüncü defâ câmiî tavaf ederken, son derece parlak güneşli, gölgelerin keskin, duvar yüzlerindeki pürüzlerin bâriz olduğu bir günde, ilk teknik işâret kendisini gösterdi. Diğer muharrirler eski yan duvarların, daha içeride olduğunu söylüyorlardı; ne münâ-

sebet. İlk binâda bunların minâre hizâsında olduğu görüldü. Mihrâb ve mihrâb arkasındaki duvar yüzünün birinci yapıdan olduğu tesbit edildi. Şimdi bu uyanıklık ile eski muharrirlerin hatâsı meydana çıkınca bunu tevsik lâzım oldu ve ondan sonradır ki Cenâb-ı Hak ihsan etti ve vesikalar yağdı. Araştırmacıların biyografisinde yer almayan ve akla gelmiyen bir eserde, Ruznâme-i Câmî-i Şerîf-i Nûr-i Osmânî'de Fâtih Câmîi kubbesinin 26.5 m. kutrundaki Süleymâniye ve 25.75 m. olan Nûr-i Osmânî kubbeleri arasında olduğu sarîh bir ifâde ile yazılmış bulunduğu tesâdüfen gözümüze çarptı. O hâlde Fâtih Câmîine bu ikisi arasında yuvarlak rakamlı meselâ 26.0 m. lik bir kubbe göstermek yerinde olacaktı ki, bu da bizim bulduğumuz câmî ölçülerine uyan kubbe kutru idi.

Bu delile ilâve olarak zelzeleden evvel yapılan I. Sultan Mehmed Kütüphânesinin, şimdiki gibi câmîye bitişik olduğunu gösteren müteaddid vesika bulundu. Demek eski duvar da şimdikinin yerinde imiş. Geride olsaydı kütüphâne bitişik değil uzakta gösterilirdi.

Yukarıda bahsettiğimiz işaretlerin îkaazından sonradır ki bir inşâî delil daha kıymet kazandı. Türbe avlusunun karşılıklı iki kapısı vardır. Türbe ileriye sürülürse, bu yol kesiliverir. Böyle şey olamaz. Bu da türbenin yerinde kaldığına bir işârettir.

Nihâyet, yine ileride yeniden yapıldığı Ali Sâim Bey tarafından iddiâ edilen Gülbahar Türbesinin yeni duvarlarının, pencere ortasına kadar, eski duvarının üstüne oturtulduğu görüldü. Eski yapıdan kalmış olan parça hâlâ açık olarak muhâfaza edilmektedir. Bu da türbenin de yerinde kaldığını gösterir; aksi iddiâ yanlıştır. Daha başka vesikalar Fâtih Devri kitabında gösterilmiştir.

Fâtih Devri Mîmârîsi kitabı bu delilleri tophıyarak çıktı, eserin intişârından iki sene sonra gördüğümüz ölçülü rakamlı bir vesika derûnî heyecânımızı taltif ve milleti tenvir etti. Hiç umulmayan bir yerde Süleymâniye Câmîi muhâsebe icmal defterinde o zamâna kadar olan selâtin câmîlerin ölçüleri vardır. Bunların verdiği rakamlar, millî basîretin bize

buldurduğu boyda % 1, ende % 1 den de az fark etmektedir. Bu kadar hatâ değil çok daha fazlaları günün mütekâmil âletleri ile bile yapılmaktadır, (III. C., 137 s.).

Artık Fâtih Câmiinin eski şekli ve eb'adı ve Fâtih Türbesinin ileri sürülüp sürülmediği diye bir mes'ele kalmamıştır.

Bu sözlerimizden şu neticeler çıkar: Böyle mevzûlarda Avrupalıları kâle almak boşuna bir külfettir. Yerli araştırmacılar bir mes'elenin üzerinde en ufak tereddüdlere bile mahal bırakmıyacak derûnî bir muhâsebe yapıp, millî irfan ve târîh şuûrunun şevkiyle tetkiklerini derinlere götürmezse neticenin sıhhatli olması ihtimâli çok azalır. Ancak için doğrudur diyebileceği bir hüküm kıymet kazanır. Bunun için de bu milleti, târihini, san'atını düşünüş ve rûhunu çok iyi kavramak, sevmek gerektir. Şahsiyetinin bizden olduğundan emin bulunmadığımız araştırmacıların büyük bir dikkatle had-deden geçirilmesi lüzumu da bu izahattan çıkmaktadır.

Onun için herşeyden evvel kalp gözünü açık tutabilmek mahviyetinin bir insanda bulunması lâzımdır; ilmî nahvet bu mahviyet ile dizginlenecektir. Bir ta'bire bağlanmak istenirse millî ve derûnî telkin denebilecek bu usûlden san'at bahislerinde aslâ yüz çevirmemelidir. Meşrep itibâriyle kararsız bâzıları ilmin menbaı şüphedir, derler. Oysa ki asıl kaynak imandadır.

SEMİNERLER'DEN

Kubbealtı Akademik seminerleri'nde, dört seneden beri memleketimizin tanınmış şahsiyetleri bilhassa gençler tarafından alâka ile takip edilen konuşmalar yapmakta, suâlleri cevaplandırmakta ve Kubbealtı'ndaki fikir alış verışı böylece devam edip gitmektedir.

Geçen sene yapılan bir anketin cevapları millî değerlerimizin üstüne titremek gayretinde olan cemiyet mensuplarının, emeklerinin semeresini almakta olduklarının delilidir.

İşte çok kıymetli cevaplardan yalnız bir tânesi :

"Cemiyetinizden başka hiçbir yerin kapısından çıkarken kendimi huzur dolu ve geleceğe güvenle bakar şekilde hissetmiyorum; bu ırfan ocağına en azından bunun için minnetdarım."

M.Y. As. Tıbbiye

Ne var ki konuşmalardan yerin müsâadesi nisbetinde mahdut bir dinleyici kütlesi faydalanmakta ve bundan dolayı devamlı olarak seminer metinlerinin basılması talebi ile karşılaşılmaktadır. Umûmî arzuya uyarak mecmûamız bazı konuşmaları takdim yoluna gidecektir.

Bu sayıda Prof. Tahsin Banguoğlu'nun "Millî Dünya Görüşü Üzerine" mevzûlu seri konuşmasının ikinci kısmı sunulmaktadır. Birinci konuşmada ilk insan topluluklarından başlayarak medeniyetlerin kuruluşuna temel olan ortak değerler incelenmiş ve bunların Ortaçağ Batı ve İslâm medeniyetlerindeki ağırlıkları üzerinde durulmuştur. Bu ikinci sohbette ise aynı değerlerin yeni zamanlarda dünyâ ölçüsünde yürürlüğü veya inkârı, husûsiyle çağdaş medeniyetin ve millî dünyâ görüşünün memleketimizdeki te'sirleri ele alınmıştır.

SOHBET

MİLLÎ DÜNYÂ GÖRÜŞÜ ÜZERİNE II

Prof. Tahsin BANGUOĞLU

Önceki konuşmamızda 7000 senelik bir medeniyetimiz var diyorduk. Adına insan medeniyeti diyoruz. Bunun bir takım maddî ve mânevî temelleri olmak gerektir. Onlar nelerdir? Bunun üzerinde durduk ve bu temellerin insanlık için, belki başlangıçta yer yer birbirinden uzak medeniyetler hâlinde meydâna gelen insan toplulukları için, ortak temeller olduğunu tesbite çalıştık.

Başlıca birkaç nokta üzerinde önemle durduk. Bu insanlık dediğimiz âlem, cemiyet olarak her şeyden önce âile temeli, millet temeli, din esâsı üzerine ve nihâyet bir hukuk sistemi, belki her memlekete göre az çok ayrı fakat benzer bir hukuk sistemi üzerine kurulmuştur. Bunlar mukaddes kavramlardır ve beşeriyet târihi umûmî seyri ile bu kavramlar üzerinde birleşiktir. Bunlarsız medeniyet yürümemiştir.

Fakat tâ Eski Yunanlılar'dan beri bu esaslardan sapık fikirlerin de meydana geldiğini, gerek Batı dünyâsında gerekse İslâm âleminde bu ortak beşerî kıymetleri inkâr eden akımların da mevcûd olduğunu anlattık. Gene söyledik ki bu yönden görüşler başlıca ikiye ayrılabilir, iki ayrı zihniyet teşkil edebilirler: Biri sapık dediğimiz "materyalist" zihniyet ki insanlığın târihi inançlarına aykırı bir zihniyet, aykırı

bir görüştür. Onun karşılığında beşeriyetin müsterek değerlerine dâimâ bağlı kalmış cemiyetlerdeki ortak ve yaygın dünyâ görüşü bulunur. Buna da “idealist” dünyâ görüşü demişizdir. Böylece bir idealist ve materyalist ayrılığı meydana gelmiştir.

Materyalizm ulûhiyeti ve rûhu reddeden bir yoldur. Biz ise Tanrıya, rûha ve mânevî değerlere inanırız. Onlar bize “düalist” derler. Çünkü biz iki türlü varlığa inanırız. Onlar tek şeye, maddeye inanırlar. Yalnız bunu kabul edince tabîatiyle diğer mânevî değerlerin hepsi düşer. Gerçek madde-dir, ötekiler fenomenlerdir, görüntüleridir. Yâni maddenin bir takım gösterişlerinden ibârettir.

Materyalizmden yeni zamanlarda doğan sosyalizm gibi siyâsî akımlar üzerinde durduk ve bugün dünyânın iki türlü görüş içinde kaldığını belirttik. Dünyânın üçte birini rejim olarak materyalizm kaplamıştır, üçte ikisi beşeriyetin ezeli mânevî değerlerine bağlı kalmıştır dedik.

Bununla berâber kıymet hükümlerinden çıkan dünyâ görüşü, yâni hayâta verilen mânâ, cemiyetten cemiyete çok değişmiştir. Dünyâ görüşü cemiyet içersinde bu mânevî değerlerin, yâhut maddî değerlerin mevkiine göre değişir denilebilir. Bir devirde dînî değerler ön plâna geçmiştir, başka bir devirde milliyetçilik cereyânı almış yürümüştür. İdealist sistemin dışında olanlarda da materyalizm tabîî ön plâna geçmiştir. Bu değerlerden birinin ön plâna geçmesi iledir ki cemiyet vasıflanır ve dünyâ görüşleri farklı olur.

Bizde hocalarımızın yaptıkları bir tasnifi hatırlarım: Ümmet Devri, Millet Devri diye bir tasnif yapıldı. Bu tasnifin belki bir mânâsı var, ama kanâatimce yanlıştır. Çünkü dünyânın başlangıcından beri ümmet de mevcuttur, millet de mevcuttur. Millet gerçeğinin milliyetçilik cereyânından sonra çıktığını farzetmek çok hatâlı bir görüş olur. Millet beşeriyetin kuruluşunda mevcut olan organik bir varlıktır. Milliyetçilik sözü bizde çok yenidir. Ama 18. asırdan önce Türkler veya Fransızlar, milliyetçi değil miydi? Türkler bil-hassa milliyetçi, millete kuvvetle değer vermiş bir topluluktur. Târih boyunca başarıları daha çok bu millet bütünlüğü

esâsından gelir. Bunun için Ümmet Devri, Millet Devri diye bir ayırma yapmak yanlıştır. “Milliyetçilik Devri”, yâni milliyetçiliğin ön plâna geçtiği bir devir, denilebilir.

Şimdi biraz yeni zamanlarda meydana gelen değişikliklerden bahsedip kendi cemiyetimizin durumuna girmek isterim.

Din ve dînin hâkimiyeti farklı bir dünyâ görüşü getirir. Ayrıca bir dinden öbür dîne dünyâ görüşü yine farklı olur. Hristiyan dünyâ görüşü başka, Müslüman dünyâ görüşü başkadır. Elbette Budist dünyâ görüşü, o da başkadır.

Batı’da kilise ile mücâdele sonucu milliyetçilik ön plâna geçmiştir. Bu, yeni devirlerde Batı Medeniyeti’nin türlü kanatlarda gelişmesi ile müterâfık, birlikte meydana gelmiştir. Ortaçağ’ı vasıfları ile mütâlaa edersek onun başlangıcı ve bitimi Batı’da ve Doğu’da aynı değildir. Doğu’da Ortaçağ dediğimiz vasıfları taşıyan devir daha çok uzar. Batı’da Rönesanstan bu yana Yeniçağ îtibar olunur. Bilirsiniz, İstanbul’un fethi Yeniçağ’ın başlangıcı sayılmıştır. Tam o sırada, Batı’da, Eski Yunan ilmine ve san’atına dayanan bir yenilenme, bir uyanış hâsıl olmuştur. O târihte Batı’da ve Doğu’da, daha evvel izâh ettiğim gibi, kökünde iki ayrı dîne dayanan medeniyetler gerçekte aynı hizâda idiler. Biraz daha eski târihlere gidersek Doğu’nun çok daha ileri bir çağda olduğu görülür. Bu nisbî ileriliği bir müddet Türkler İslâm Medeniyeti çerçevesi içinde devam ettirirler. 16. yüzyıl boyunca da siyâsetçe devam ettirirler. 16. yüzyıl bizim târihimizin ilimde olsun, san’atta olsun bir altın devridir.

Bu iki medeniyet denilebilir ki, her ikisinin dünyâ görüşleri, dîne dayandığı için, akrâba gibidir ve Batı ile Doğu iki zıt kardeş, düşman kardeş olarak ebedî bir boğuşma içersindedirler. İslâm Medeniyeti çerçevesinin sloganı “İlâ-i Kelimetullah = Allah adını yüceltmek” tir. Ülküsü Tanrı adını yüceltmek için dünyâyı fethetmek, fütuhât yapmaktır. Önceleri Türkler’de bir “Kızıl Alma” ideâli var ki Kızıl Alma da milliyetçiliğin bir fütuhât sembolüdür. Gaayede fark yoktur. İslâm Medeniyeti devresinde de bu devâm etmiştir. Türkler her ileri adımı attıkça Kızıl Alma uzaklaşır. Kızıl Al-

ma evvelâ Anadolu'dur, sonra İstanbul olur. Bizans fethe-
dildikten sonra Roma olur. Bilirsiniz ki Fâtih Sultan Meh-
med'in son yılları Roma fethi hayâli içinde geçmiş ve o sefere
hazırlandığı sırada ölmüştür.

Tabîî din ayrılığı gibi ahlâk ve âdet ayrılıkları da var-
dır. İki medeniyet iki düşman kardeş hâlinde yaşamışlar-
dır. İslâm Medeniyet'nin son kudretli temsilcileri Türkler ol-
muştur.

Burada medeniyet tâbirini bir parça bölümlemeğe ihti-
yaç görürüm. Medeniyet denildiği zaman ne anlaşılmakta-
dır, içersinde ne türlü unsurlar vardır? Medeniyet ve kültür
için çok farklı târifler yapılır, ama ben şöyle düşünürüm:
Medeniyetin içersinde teknoloji vardır. Teknoloji ise insan
medeniyetinin ilk zamanlarından beri milletlerarasıdır. İn-
sanlar nerede iyi bir âlet görmüşse onu almışlar, benimse-
mişlerdir --meğer ki cemiyette çok şiddetli tepkiler olma-
sın—. İkincisi ilimdir. Bu da milletlerarası bir unsurdur. Bil-
hassa yeni zamanlarda artık tamâmiyle milletlerarası ortak
bir varlık olmuştur. Üçüncüsü kültürdür ve o milletlerarası
değildir. Kültür akrabâlıkları vardır, kültür çevreleri vardır,
aynı kültür çevresinden saydığımız milletler vardır. Ama
kültür dâimâ bir milliyet damgası taşır.

Geçen defâ da temâs ettiğim gibi, kültür dediğimiz za-
man din, san'at ve dil başta gelir. Bir milletin kültürünü
temsîl eden başlıca müesseseler bunlardır.

Bu iki Ortaçağ Medeniyeti arasındaki çatışmalar çok
uzun sürmüş ve çetin olmuştur. Târihin bir aksi tesâdüfî
ile de iki medeniyet yeni bir istikaamet almak çağında iken
birbirlerine ters düşmüşlerdir. 17. yüzyılda Batı dünyâsı
iskolastikten kurtulup Batı medresesi müsbet ilimlere kapı-
larını açarken, bizim eskiden müsbet ilimlere kapıları açık
olan medresemiz müsbet ilimlere kapılarını tamâmiyle ka-
patmıştır. Bu çok aksi bir tesâdüftür. 17. yüzyıla kadar bi-
zim medreselerde matematik vardır, tıp vardır ve zamâna
göre müsbet ilimler vardır. O zaman cemiyetimiz bir taassub
devri içersine girmeğe başlıyor. Ve hocalar diyor ki: Bu

ilimlere kıymet vermeyin, el-ilmü ilm-üd dîn = “ilim din bilgisidir”, başka ilim olmaz... Bu o demek olur ki artık Müslüman dünyâsı bir gerileme istikaameti tutar ve bir Müslüman dünyâsı ortaçağı başlar. Buna karşılık Hristiyan ortaçağı'nın karanlıkları ortadan kalkar ve Batı aydınlanır, orada Yeniçağ ilerler.

Ama, biz o târihte, onlarla yan yana yaşıyoruz. Buda-peşte'de oturuyor, Avrupa'ya doğru yüksek mazgallardan bakıyoruz ve elimizde bir eğri kılıç. Avrupalılar Viyana'da oturuyorlar. Onlar da mazgallardan bize bakıyorlar ve ellerinde bir doğru kılıç... Görünürde farkımız bu... Biz kahve içiyoruz, ordakiler şarap içiyor... Ama bu insanlar birbirine o kadar zıt ki!.. Hattâ teknik ilerilikleri bile birbirlerinden almak istemiyorlar.

Halbuki teknoloji müsterektir. Bir zamanlar Türkler, meselâ ateşli silâhlarda bütün dünyâ bilginlerini, ustalarını toplamışlar, en ileri duruma gelmişler, İstanbul'u fethetmişlerdir. O devirde ise bir direnme oluyor. Avrupa'da matbaa kuruluyor, kitap basılıyor, fakat bizde yok. Bizde evvelâ yerli Hristiyanlar kendi dillerinde matbaa kurmuştur. Lâle Devri'nde fetvâ çıkmıştır. İbrahim Müteferrika ilk defâ Türkiye'de matbaayı te'sis etmiştir ki, Avrupa ile 300 yıla yakın bir zaman farkı var. Bu bir taassub devridir: Müslümanlar inanırlar ki yalnız kendileri aydınlık ve bütün Avrupa bir karanlık içindedir, çünkü Hristiyandır. Küfr siyah renkle, îmân beyaz renkle tasvîr edilir. Fuzûlî'ye göre :

Küfr-i zülfün salalî rahneler îmânımıza

Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza.

Nedim de diyor ki :

Hâl kâfir, zülf kâfir, çeşm kâfir el-aman!

Yine Nedim :

Şöyle gerd olmuş Firengistan birikmiş bir yere

Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

“Bütün Avrupa bir kapkara memleket. Bütün bu karanlıklar büzülüp bir yuvarlak hâline gelmiş. Sonra simsiyah bir ben olmuş, gelmiş senin kaşının köşesine konmuş.” Tasvîre bakınız!.. Ve tabîî oradan gelen her şey merdud.

Medrese hâkimdir, medrese reddediyor. Yeni gelen her şeyi reddediyor. Ama harplerde?.. Batı tekniği ilerleyince, Osmanlı orduları bozguna uğramaya başlayınca; o zaman iş değişiyor. Teknolojiye kapılar açılıyor. Fakat o medrese ki kapılarını müsbet ilme kapamıştır, yine de açmıyor. Pâdişahlar ayrı medreseler, ayrı mektepler açmaya mecbur oluyorlar: Mühendishâne, Mekteb-i Tıbbiye medresenin dışında açılmıştır. Sonra onlara talebe yetiştirmek için idâdî mektepleri rüşdiyeler yâni müsbet ilimlere giden mektepler açılmaya başlıyor ki târihleri oldukça eskidir.

Demek ki bir mücâdele, bir iç mücâdele oluyor. Bu mektepler bir çeşit adam yetiştiriyor, medrese bir başka çeşit adam yetiştiriyor. Bunların dünyâ görüşleri ayrıdır. Medrese müsbet ilimleri reddetmiş. Dünyâ görüşü yalnız İslâmî ilimler açınsındandır. Öteki ise müsbet ilimlerle meşguldür, böylece bir başka dünyâ görüşüne sâhipdir. O ilerici bu daha çok geriye bakan bir tip insan yetiştiriyor. Birisi “akılcı” bir öğretim görüyor, öbürü yalnız “nakilci” bilgilerle yetiştiriyor. Bu ikilik Cumhûriyet’e kadar devam etmiştir.

Cumhûriyet Devri’nde “Tevhîd-i Tedrisât Kaanûnu” (1924) öğretim birliği kaanûnu çıkmış, medreseler kapanmış ve bütün Türk çocuklarının evvelâ lâik mekteplerden ve tek mektepten yetişmesi sağlanmıştır. Bundan önceki bütün bir yüzyılı tetkik edersek **mektepli** ile **medreseli** arasında dâimî bir mücâdele olduğunu görürüz.

Fakat ilerleyen medeniyetler zemin kazanır. Batı Medeniyeti de bizde yavaş yavaş zemin kazanmıştır.

İlk önce, taassuba karşı, yalnız teknolojiye Batı’ya uymak görüşü hâkim olmuştur. Ordu bir reform geçirmiştir ve reformu devâm ettirmek için askerî okullar kurulmuştur, tıbbiye kurulmuştur. Bu sûretle Batı’nın ilmi de Türkiye’de yadırganmaz olmuş, yâni Batı ilmi de benimsenmiştir. Ama yüzyıllar boyunca birbirine zıd ve düşman iki medeniyetin sulh hâline gelmesi zaman ister. Tabîî bu mücâdele sebebiyle Türk cemiyeti zaman kaybetmiştir.

Zaman kaybetmenin sebepleri üzerinde türlü vesîlelerle durulmuştur. Fakat benim görüşüme göre bâzı esaslı nokta-

lar ihmâl edilmiştir. Sebeplerden biri bu eski ilim müesseselerinin Batı'dan gelen teknoloji ve ilme karşı mukaavemetidir. Bu hususta bizim fikir adamlarımız mutâbıktırlar. Demek isterim ki fikir dünyâsının Türkiye'de ikiye bölünmesi gerileme sebeplerinden biri olmuştur. Yalnız ben buna şunu ilâve etmek isterim ki bir yandan dünyâ görüşü değişikliği olmaktayken onu Türkiye'de köstekleyen âmillerden biri de cemiyetin iç durumudur. Diyebiliriz ki Türk cemiyeti 17. asırdan başlayarak bir "dekadans" içerisine düşmüştür. Bu devrede biz yalnız adları ile mânevî değerleri andık ve onlara yer verdik. Ama o mânevî değerler de sıhhatte kaldıkları müddetçe bir cemiyet içinde faydalıdırlar ve o cemiyete kuvvet verirler. O mânevî değerler şu veyâ bu sebeple çürümeğe başlarsa cemiyet bir dekadans devrine, bir içten gerileme bir soysuzlaşma devrine girer. Umûmî ahlâk düşkünleşir.

Târimimizi bu yönden biraz incelersek görürüz ki 17. asırdan itibaren cemiyetimizde bir moral düşüklüğü başlamıştır. Gerçi müesseseler yerindedir, meselâ din bizâtihi bir taassub müessesesi değildir, fakat taassub dînin dekadansıdır, tatbîkatta kötüleşmesidir. Din bir takım istismarcılar tarafından basit halk üzerinde vâsıta olarak kullanılmağa başlandı mı değerinden ve cemiyet üzerindeki iyileştirici kudretinden kaybeder. Bu Türkiye'de hayli zaman önce başlamıştır.

Saydığımız müesseseler arasında, diyebilirim ki Türkiye'de gene de en sağlam kalmış olan âiledir. Hukuk müessesesi de bir soysuzlaşma geçirmiştir. Hukuk şer'idir, dînidir. Ama şeriat kötüye kullanılır olmuş, şeriat nâmına kötülük, hırsızlık, cinâyet yapılmıştır. Adâlet, dâvâyı karakaplı kitaba uydurmak olmuştur. Sebebi şeriatı her türlü teville tatbik edenlerin ahlâkî bir düşüklük içerisinde kalmış olmalarıdır.

Türk kadıları eskiden adâletleri ile çok meşhurdular ve fethedilen memleketlerde Türk kadısı, bütün Hristiyan ve Müsevî teb'a da dâhil olmak üzere, herkes hakkında gaa-yetle adâlet üzere hüküm vermiştir. O devirde iyi bir adâlet sistemi vardır. Adâlet denilen sâde kaanunlar değildir. Kaanun bir kitaptır, kaldırır rafa koyarsınız. Adâlet vicdâna dayanır. Vicdansız bir hâkim kolayca kaanunu da kötüye

kullanır, işi kitaba uydurur ve insafsızca, hattâ haksızca kararlar da verebilir. Sonraki devirlerde adâlet müessesesi de çok sarsılmıştır.

Türkiye'nin uzun süren bu iki taraflı hâli, iki medeniyet arasında, iki câmi arasında kalması, büyük ölçüde moral düşüklüğünden de ileri gelmektedir. Din istismârı, adâletsizlik, tabîî, memlekette umûmî nizâmı, ordu düzenini bozmuştur. Yeniçeriler 17. yüzyılda —Yeniçeri Ocağı ki gaa-yet disiplinli bir asker ocağı idi— seferden dönüp İstanbul'a geldiler mi kimisi dükkân açar, kimisi kahvecilik, arabacılık... yapar olmuştur... Böylece ordu disiplini bozulmuştur. Bunları hesâba katarak meseleyi görmek daha insafli olur. Çünkü bu millet, elbette, yeni bir medeniyete intibakta bu kadar kaabiliyetsiz değildir.

Ben Japonya ile Türkiye'yi mukaayese ettiğim zaman şöyle bir neticeye varırım. Bizim gibi, Japonya'ya da yeni bir medeniyet giriyordu. Ama Japonya'da henüz moral değerler daha kuvvetli, daha sağlamdı. Sonra Batı ile arasında bin yıllık bir rekaabet ve düşmanlık yoktu. Böylece daha samimî bir tutum içerisinde kolaylıkla ve daha sür'atle yeni medeniyete intibak ettiler.

Bu noktaya kadar bahsettiğimiz medeniyetin sâdece teknoloji ve ilim tarafıdır. Bu sebeple ben hâlâ "Batılılaşmak" diye bir tâbiri hoş görmem. Çünkü Batı'dan yeni teknoloji ve ilim sahâsında yeni şeyler almak Batılı olmak değildir. Batı'da bir Hristiyan kültürü vardır ki bu devâm etmiştir. Doğu'da bir Müslüman kültürü vardır ki, o kültür çevresi içinde Türk, Arap ve Fars kültürleri bulunuyor, o da devâm ediyordu ve devâm edecekti. Bu cihet zamânında takdir edilmiştir ve bundan da kültürümüz yönünden bâzı zararlar meydana gelmiştir.

Türkiye'de ilk düşünce sâhipleri, devlet adamları Batı'dan yalnız teknolojiyi almakla iktifâ etmek düşüncesinde idiler: "Bizim medeniyetimiz vardır, bizim bir ilmimiz vardır. Yalnız silâh, silâh!.. Silâhları alacağız. Avrupa'dan başka şey istemiyoruz, yalnız teknoloji!.." demişlerdi.

Bu henüz sırf dînî dünyâ görüşünün devâm devridir. Teknoloji gibi, ilerlemiş Batı ilminin de Türkiye'ye girmesi

az zaman sonra kabûl edilmiştir. İşte, arzettiğim gibi, yüksek okullar kurulması, medreselerin yerine —onların içine girilemediği için— yeni okullar kurulması Batı'nın ileri ilim seviyesinin kabûlüne bizi ister istemez, götürmüştür.

Tanzîmat devri başlıca bu iki safha içerisinde geçer. Batı'dan gelen teknoloji ile başlar, Batı ilminin yavaş yavaş Türkiye'ye yerleşmesi ile ilerler.

Ne der Koroğlu: "Tüfek icad oldu merdlik bozuldu". Çünkü eskiden kılıcına güvenip harbediyordu. Ama şimdi alıyor tüfeği, pusuya yatıyor, sizi geçerken dank diye vuruyor. O da "merdlik bozuldu, böyle erkeklik olmaz, çık karşıma, çek kılıcını!" diyor. Bu türlü, hiç değilse mânevî yünden, bir mukaavemeti var. Zamanla, ister istemez, bunlar da kırılıyor.

Fakat daha sonraları asıl düğüm noktalarını teşkil eden kültür problemleri ortaya çıkıyor: "Peki, canım, ama biz her şeyi Batılılar'dan mı alacağız?" deniyor.

Hattâ kıyâfetimizi değiştiriyoruz. Moda geliyor. Hele Avrupa'nın modası çok eskiden, tâ Lâle Devri'nden, girmeğe başlamıştır. Saray hanımları Fransa'dan giyecekler getiriyorlarmış. Ve 18. yüzyılda saray mobilyaları Fransa'dan gelmeğe başlamış.

Bildiğiniz gibi san'at hayâtına da te'sirler olmuştur. Meselâ Barok Mîmârisi erkenden yer almıştır. Tanzîmattan sonra aydın sınıfın yaşayışı değişmeğe başlamış, ahlâk ve âdetlerde de Batı'nın eğri doğru taklidi alıp yürümüştür.

Meşrûtiyet'den sonra fikir adamları mes'eleyi ciddiyetle ortaya koymuşlardır: "Peki, bizim farklarımız, husûsiyetlerimiz ne olacak? Teknoloji bakımından eksikliklerimizi telâfi ediyoruz, ilim bakımından telâfi etmeğe çalışıyoruz, ama biz Müslümanız ve farklı bir takım millî kültür değerlerimiz var ki onlar Batı'dan alınmaz. Biz Batılılaşıyoruz derken, meselâ, bir de Müslümanlığı bırakıp Hristiyan mı olacağız?"

"Millî kültür içinde dil var, dil bizim kendi dilimiz olacak. Bu dili zamânın ihtiyaçlarına göre geliştirmek lâzımdır, ama onu tamâmen değiştirecek değiliz ya! Millî kültür içinde güzel san'atlar var ki millî rûhun ve millî dehânın ifâ-

desidirler. Yabancı bir kültür çevresinden bu değerleri alıp onları taklîde kalkışmak bizi gülünç yapar, maskara eder. Hülâsa dil var, din var, san'at var.”

“San'at başlıbaşına, bir milletin rûhunun mahsûlüdür. San'at milletin seciyesini, şahsiyetini temsil eder. Meselâ mî-mârî, mûsikî, hele fonetik san'atlar! Onlar tamâmen milletin kişiliğini, benliğini ifâde eden şeylerdir. Eh, biz Batılılaşıyoruz diye yalnız bizim olan bütün bu eski varlığımızı bir yana bırakıp, Batı'dan hazır örnekler mi alacağız?” demişlerdir.

Gerçi almışız, alelâde san'at iddiâsı olmayan şeylerde bile Batı örneğinde, meselâ, binâlar yapmışız. Beyoğlu gibi dünyânın en çirkin şehri bu ara meydana getirmişiz. Daha çirkinini bulursanız gösteriniz bana!.. Batı örneğinde saraylar için İtalyan ustalar getirmişiz, onlara yaptırmışız. Ama onlar bizim san'atımız değildir ve bize ancak utanç getirir. Bir de eski Türk yalılarının resimlerine bakalım, Süleymânîye'yi görelim. Ondaki san'at ihtişamı, ondaki büyüklük, hani belki hâlâ dünyâ seviyesinde varılmamış büyüklük!.. O bizim kendi malımızdır. Onu Batı'dan alamayız biz.

İşte Meşrûtiyet devri mütefekkirleri bu nokta üzerinde durmuşlardır. Gökâlp bunları doğru olarak ayırmıştır. O bu değişmelere “Batılaşmak” demiyor, “Muâsırlaşmak” diyor. Yâni bir yüzyılın, yeni bir çağın gidişine, başlıca teknoloji ve ilimde ayak uydurmak. İlim ve teknolojinin milletlerarası medeniyet unsurları olduğu kabul edilmiştir. Ama Gökâlp kültürün milletlerarası ortak bir unsur olduğunu kabul etmez. Bizim bir millî kültürümüz vardır ve olmakta devâm edecektir. Ayrı millî dünyâ görüşü budur: O da Türklük'ten ve Müslümanlıktan gelen bir terkiptir. Büyük bir terkiptir. O bizim damgamızdır. Türk demek o demektir. Türk'ün dili, inançları ve san'atı demektir. Bunları ortadan kaldırdığımız zaman milliyet ortadan kalkar. İşte o zaman materyalist bir dünyâ görüşüne düşersiniz. Diyebiliriz ki biz milletçe ancak bu anlayışla bir millî dünyâ görüşüne ulaşmış bulunuyoruz.

Şimdi tekrar karşılaştıralım: Materyalist dünyâ görüşüne göre yeryüzünde milletler yoktur. Ayrı milletler yoktur,

ayrı vatanlar yoktur. İnsanlar, beyhûde, ben ayrı bir milletim, ayrı vatanım var diye döğüşmüşler. Bunları bir takım din adamları, bir takım menfâatçiler, iş adamları kışkırtmışlar. Siz ayrısınız efsânedir bunlar demişler. Hattâ bir takım mânevî telâkkiler, nâmus, şeref, haysiyet falan filân cemiyete sonradan sokulmuşlardır. Ne varsa maddedir. Vatan-
daş yoktur, dünyâ vatandaşı vardır. Bütün dünya bir vatan-
dır, bütün insanlar vatandaştır.

Peki ama, başka diller konuşuyorlar? “Birleşsin bu diller efendim, bu diller mühim değildir. Bu fark da ortadan kalkar” demişler. Esperanto diye bir dil icâd etmişlerdir ki bütün dünyâ dillerini birleştirsın. Din ise zâten yoktur. Ama bu kültür müesseseleri bu nazariyecilerin basit görüşlerine uymamışlardır.

Gökalp diyor ki: “Peki teknolojiyi, ilmi de kabul edeceğiz. Ama bizim de bir millî kültürümüz olacak ve bu kültür içinde din bulunacaktır. Bizim dînimiz de Müslümanlıktır. Biz şimdi dönüp de Hıristiyan olamayız.” Onun kitaplarından birinin adı da “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak”tır. Bunun ile şunu kasteder ki, bizim cemiyetimize uygun bir tâ-riftir: Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk unsûru azdır. Büyük bir imparatorluk kurmuşuz, onun içinde Türk unsûru âdetâ erimiştir. Yakın târihe âit rakamlarda şunu görüyoruz. 1900 senelerine doğru Osmanlı İmparatorluğu’nda bâzı Arap memleketleri vardır ve henüz Balkanlar’ın bir kısmı bizdedir. Anadolu Türkçe olanların yüzde nisbeti 25 tir. Bu milletler milliyetçilik nazariyesine uyarak yavaş yavaş istiklâl kazanıyorlar. O hâlde Türkleşmek nedir? Türkleşmek Türklük şuûrunu yeniden kazanmak ve “Efendim biz Osmanlıyız, hepsi bizim vatandaşımızdır” gibi bir ütopyadan vazgeçmek fikridir. İslâmlaşmak bu esâsa uygun zihniyet içinde Müslümanlığı muhâfaza etmek demektir. Muâsırlaşmak da dünyanın gidişine ayak uydurmaktır.

Karşılaştırırsanız Japonlar’da bunun sarıh bir örneğini görürsünüz. Onlarda bir Batılılaşma dâvâsı yoktur veya kal-mamıştır. Dinlileşmek, dinsizleşmek, kültür değiştirmek de böyle.

Devâmı gelecek sayımızda.

ZİYÂ GÖKALP'in

Basılmış Eserleri Dışında Kalan Şiirleri Hakkında
ve O'nun Yazdığı Bilinmeyen İki Şiir

Fevziye Abdullah Tansel

Sosyolog, mütefekkir ve şâir Gökalp (23 Mart, 1876 - 25 Ekim, 1924)'in ölümündenberi elli yıl geçmiş bulunuyor¹. İlmî yazılarıyla üniversite seviye ve çevresindekilere, şiirleriyle bilhassa gençlere ve çocuklara, gazetelerde neşrettiği makale ve musâhabeleriyle hemen her seviyedeki halk tabakasına hitâbederek fikirlerini yayan Gökalp, yalnız yaşadığı yıllarda değil ölümünden sonra da, geniş bir okuyanlar kitlesini etrâfında toplayabilmiştir. Bu husûsiyetiyle, bir bakıma Nâmık Kemâl'i, Ömer Seyfeddin'i, Mehmed Âkif'i hatırlatır; birleşik yanları, ölümünden sonra haklarında en çok şeyler yazılan, eserleri birçok def'a basılan şahsiyetler olmalarıdır. Böyle olmakla beraber, onların hayat ve husûsiyetlerinin esaslı, ciddî araştırılmalara dayanılarak lâyıkıyla aydınlatılmadığını, eserlerinin hepsinin güvenilir tarzda basılmadığını da söyleyelim.

¹ Gökalp'in doğum yılı, kesinlikle tesbit edilmiş bulunuyor. Bu hususta ele geçen vesika, günümüzde, Diyarîbekir'de Ziyâ Gökalp Müzesi'nde bulunan, İstanbul'da 1289 (1872)'de basılan Şîrâzlı Hâfız Dîvânı'nın iç kapağının ilk sayfasındaki kayıttır; 15 Nisan, 1305 (27 Nisan, 1890)'da Gökalp tarafından, ablası Sâcide Hanım'ın kayını Ahmed Cemil Asena'ya hediye edilen bu Divân'da, A. C. Asena'nın el yazısıyla şu cümleler bulunmaktadır: "Pek muhterem kardeşim Mehmed Ziyâeddin Efendi'nin pederleri Tevfik Efendi tarafından el yazısıyla tescil edilip manzûrum olan târih-i vilâdetine nazaran, Ziyâ, 1293 senesi Safer'inin 27'nci gününe müsâdif 1292 sene-i rûmî Mart'ının 11'inci Perşembe günü dünyâya gelmiştir. Şu hâlde tescil sûreti aynen aşağıda yazılmıştır: Fî 2 Nisan sene 306 (14 Nisan, 1890 : İm-

Bu yazımızda, Gökalp'in ölümünün ellinci yılı dolayısıyla, hâtırasını ta'ziz için, onu mânen yaşatacak bir yönünün karanlıkta kalan bâzı noktalarını aydınlatmağa, canlandır-

zâ) Ahmed Cemil — Oğlum Ziyâ'nın târih-i vilâdeti: Fi 27 Safer, sene 1293 ve fi 11 Mart, sene 1292 Pençsenbih (23 Mart, 1876)". Kaydettiğimiz bu bilgi, vesika için bk., M. Fahreddin Kırzioğlu, "*Ziyâ Gökalp Müzesi Kılavuzu, Gökalp Âilesi Kütüğü, Ziyâ Gökalp'in Kronolojisi ve Gökalp Albümü*" (*Ziyâ Gökalp ve Açılan Ziyâ Gökalp Müzesi*, İst., Işıl Matbaası, 1956, s. 182; bu araştırma ayrıca kitap hâlinde de basılmıştır: İst., Işıl Matbaası, 1956, s. 38). Yukarıya olduğu gibi aldığımız bu vesikalarda, 15 Nisan, 1305 târihinin karşılığı 27 Nisan, 1890 gösteriliyor; yılın 1890 değil, 1889 olması lâzım gelir.

Biz, 1952'de, Gökalp'in doğum yılını, dâmâdı Ali Nüzhet Göksel'in kaydine dayanarak [*Ziyâ Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., 1931, s. 13; Hicrî mi, Milâdî mi olduğu belli edilmeksizin, 92'de doğduğu kaydedilmiştir. Aynı müellifin *Ziyâ Gökalp Hayatı ve Eserleri* adlı kitabında (İst., 1949, s. 7), 1875'de doğduğu bildirilmiştir] 1875 göstermiştik. (*Ziyâ Gökalp Külliyyâtı — 1., Şiirler ve Halk Masalları, Kızılalma - Yeni Hayat - Altun Işık - Eserleri Dışında Kalan Şiirleri*, Türk Târih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952). Bu yanlışımıza dikkatimizi çeken F. Kırzioğlu, bu münâsebetle, "Kapağın başında Ziyâ Gökalp fotoğrafının altına (1875 - 25 Ekim, 1924) yazılarak doğumu bir yıl yanlış (önce) gösterilmiştir, hâlbuki A. Cemil Asena, yukarıda sûretini aldığımız doğum kaydini 1928'de aynen neşretmiş, fakat Rûmî aya yapılacak 13 günlük ilâvenin 1900 yılındanberi gerektiğini ve 1800-99 târihleri arasında ise 12 gün ilâvesi icâbettığını bilmediğinden, Z. Gökalp'in doğumunu 25 Mart, 1876 diye göstermişti. 1952 Ocak ayında Diyaribekir'de çıkardığımız *İç - Oğuz* dergisine verdiği yazıda M. Nihad Gökalp da aynı hatâya düşmüşken, hatırlatmamız üzerine, kendisi de kozmograf olduğundan 23 Mart'ı kabûl etmişti" diyor, (Aynı makale ve eser, s. 214, not 41; s. 70, not 41). Bütün bunlardan sonra, Gökalp'in doğum târihini kesinlikle 1876 Mart'ı gösterebiliriz; ancak, gün bakımından takıldığımız bir nokta yok değildir: Vesikaya göre doğum târihi 27 Safer, 1293/11 Mart, 1292, Perşembe'dir. Bunların Milâdî karşılığı, Ahmed Muhtar Paşa'nın *Takvîmü's-Sinîn*'ine göre şöyledir: Mâli 11 Mart, Perşembe, 1292/Hicrî 26 Safer, Perşembe, 1293/Milâdî, 23 Mart, Perşembe, 1876'dır; Mâli 12 Mart, Cuma, 1292/Hicrî 27 Safer, 1293 Cuma/Milâdî 24 Mart. Cuma, 1876'dır. Bize göre, sözü geçen vesikalardaki Mâli, Hicrî târihlerin gün bakımından birbirini tutmadığı da izâha muhtaçtır. Şâirimizin doğum târihi, bu husustaki neşriyât hakkında ayrıca bk., Câvid Orhan Tü-tengil, *Ziyâ Gökalp Üzerine Notlar*, İst., 1956, s. 3 v.d. Genişletilmiş yeni basım, İst., 1964, s. 3 v.d.

mağâ çalışacağız. Şiirlerini 1914'de *Kızılcelma*, 1918'de *Yeni Hayat*, 1923'de *Altun Işık* adlı kitaplarında topluca yayımlayan Gökalp'in bunlar dışında kalan manzûmeleri de vardır. Bu üç eserindekilerin sayısı 71'dir; *Altun Işık*'takilerden 7'sinin nesir şeklinde olduğunu gözönüne alırsak, kitap hâlinde basılan şiirlerinin tutarı 64'ü aşmamakta, bunlar dışındakilerin sayısı ise bu mikdâra yaklaşmaktadır. Biz, basıldığındanberi yirmi iki yıl geçen *Ziyâ Gökalp Külliyyâtı*'nın birinci cildinin son bölümünü, araştırmalarımız sonunda elde ettiğimiz, basılı kitaplarında bulunmayan şiirlere ayırmıştık². Toplayabildiğimiz bu şiirlerin sayısı 50'yi buluyorsa da, *Köylü Şiirleri* umûmî başlığıyla olan seri'nin beş müstakil manzûmeden meydana geldiğini gözönüne alırsak, bu sayıyı 54'e yükseltebiliriz. Bunların basıldığındanberi geçen yirmiiki yıldaki araştırmalar, bâzı eksikleri tamamlama, bu dağınık şiirler bölümüne yenilerini katma imkânını vermiş bulunuyor, bu yazımızda, *Ziyâ Gökalp Külliyyâtı*'nın birinci cildinde bulunmayan, bir başka söyleyişle, 1952'den sonra elde edebildiğimiz şiirler üzerinde duracağız.

1. *Şakî İbrâhîm Destanı* 1908'de basılmış ise de, bunu muhtelif kütüphânelerimizde aramış, bulamamıştık. Rahmetli Ali Nüzhet Göksel, Gökalp'in kardeşi Nihad Gökalp'de bulunduğunu söyleyince, Nihad Gökalp'e, Türk Târih Kurumu tarafından bir-iki def'a mektup yazılarak, bundan faydalana-bilmemiz için, kısa süre bizde kalmak üzere göndermesi recâ olunmuştu. Bu isteklerimiz cevapsız kalınca, *Külliyyât*'ta ancak, Ali Nüzhet Göksel'in verdiği bilgiden faydalandık; bu destandan neşrettiği otuzbir mısra'ı nakletmek zorunda kaldık. Buna bizim kattığımız bilgi, dört mısra'nın Uriel Heyd tarafından İngilizce'ye çevrildiğini, Şakî İbrâhîm'in, *Diyyâri-bekir* gazetesinden faydalanarak tesbit ettiğimiz ölüm târihini bildiren notlardan ibârettir³.

Şakî İbrâhîm Destanı, *Külliyyât*'ın basımından hemen sonra, yeni harflere çevrilerek 1953'de, daha sonra, bundaki

² *Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Târih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, *Dağınık şiirler*, s. 257-336; 361-73.

³ Aynı eser, s. 274, 365.

notların nakli, yeni bâzı notların da eklenmesiyle 1956'da olmak üzere, iki def'a basılmıştır ⁴.

2. Yine 1952'de, *Külliyât*'ın basımı sırasında, *Peymân* gazetesi kolleksiyonunu görmek mümkün olamamıştı. Bundan faydalanma imkânını ancak 1969'dan sonra bulabildik; Şevket Beysanoğlu'nun, kendisinde bulunan Peymân kolleksiyonunun mikrofilminin alınmasına lûtfen müsaade etmeleri dolayısıyla, Milli Kütüphâne Mikrofilm Arşivi aracılığıyla alınan bir fotokopisi, Türk Târih Kurumu Kütüphanesi'nde de bulunmaktadır. Gökalp'in, *Girid* başlıklı ⁵, Tevfik Sedad imzâlı,

*Ey şanlı mâder-i vatanın nûr-i dîdesi,
Ey bergüzâr-ı kudsi-i ecdâd olan Girid!
Gaazî bir ümmetin bütün evlâd-ı zindesi,
Kaahir bir ordunun bütün efrâd-ı yek-ten'i:
— Osmanlı neslinin hepsi — olmadan şehîd
Bizden Yunanlılar alamaz, ummasın seni!*

mısrâları ile başlayan, altışar mısırâlık dört kıt'adan ibâret şiirinden başka, bu gazetede basılan üç şiiri daha vardır:

3. *İran*, Tevfik Sedad imzâsıyla yayımlanmıştır:

*İran: Bu güzel hutta-i hürriyyet-i ezhân
İran: Bu siyeh kişver-i ehvâl-ü mezâlim
Bir sâhası pür fecr-ü ziyâ cennet-i irfân
Bir sâhası pür kahr-ı gazab dûzah-ı muzlim*

kıt'ası ile başlar; sone şeklindedir ⁶.

⁴ Ziyâ Gökalp, *Şakî İbrâhim Destanı*, "Cavid Orhan Tütengil'in Önsöz'ü, Nihad Gökalp'in Notlar'ı ile; İstanbul Yayınları — 1., İstanbul Matbaası, 1953; 24 s. Eserin sonunda iki *Telgraf Sûreti* vardır (s. 22-24). İlk basımının kapağındaki yazı, Önsöz'den sonra, 6'ncı sayfada kaydedilmiştir: Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti Diyaribekir Merkezi Menfaatine tab'edilmiştir. Diyaribekir Vilâyet Matbaası, 1324. Aynı eser, Nihad Gökalp'in notları ile, bunlara bâzı yeni notlar ilâvesiyle Şevket Beysanoğlu tarafından da basılmıştır (*Doğumunun 80. Yıldönümü Münasebetiyle Ziyâ Gökalp'in İlk Yazı Hayâtı, Gökalp Külliyyâtı*, Nu. 1, İst., Şehir Matbaası, 1956, s. 67-84, 149 v.d.)

⁵ Yıl 1, nu. 1, 10 Cumâdâ II., 1327/15 Haziran, 1325 (28.VI.1909).

⁶ Nu. 2, 17 Cumâdâ II., 1327/22 Haziran (5 Temmuz, 1909).

4. Yine sone şeklinde olan *Osmanlı Donanması* da Tevfik Sedad imzâsıyla basılmıştır;

*Geçmekte iken Termopil'i bir büyük ordu
Ma'kes bulacak Akdeniz'in dalgalarında
—Çoktanberi nâ'im— koca bir canlı donanma
Yelken açacaktır Suda Lîmânı'na doğru*

kıt'asıyla başlar.

5. *Osmanlı Donanması* adlı bir önceki şiirden hemen sonra yer alan *Ağa Kimdir* adlı, *mesnevî* şeklindeki yirmiiki beyitten ibâret şiir,

*— Baba! Niçin bu hürriyyet cıkalı
Ağaların kapuları kapalı*

beytiyle başlamakta, bundan önce kaydettiğimiz üç şiirden farklı olarak imzâsıdır; sonunda, yanılmıyorsak Nihad Gök-alp'in el yazısı ile, Arap harfleriyle, "Bu manzûme Ziyâ Gök-alp'in" ifâdesi bulunduğu için, bunun şâirimize âit olduğunu söyleyebiliriz ⁷.

⁷ Nu. 3, 24 Cumâdâ II., 1327/29 Haziran, 1325 (12.VII.1909). Gök-alp'in *Peymân*'daki şiirleri hakkında C. Orhan Tütengil tarafından bilgi verilmiş, bunların bâzı kısımları yayımlanmış (*İş Dergisi*, Nu. 147, 1 Kasım, 1953), *Ağa Kimdir* başlıklı şiirinin bütünü, daha sonra neşredilmiştir (*Ziyâ Gökalp Üzerine Notlar*, İst., 1956, s. 44, 23 v.d. Genişletilmiş ikinci basım, İst., 1964, 54,2 4 v.d.). *Peymân*'daki şiirlerin tam metinleri Şevket Beysanoğlu tarafından basılmıştır (*Ziyâ Gök-alp'in İlk Yazı Hayatı*, İst., 1956, s. 87, 151 v.d.). Ş. Beysanoğlu, yine *Peymân*'da basılan, *Girid Mitingi*'ne adını verdiği

*Haddi yok girmeğe Yunanlıların
Kalacaktır Girid Osmanlıların
Gitmeğe, ölmeğe hazırlanıyor
Hepisi işte delikanlıların*

kıt'asının da Gökalp tarafından yazıldığı düşüncesindedir. Biz, bu hususta kesin hükme varmış değiliz; çünkü bu şiir, üzerinde el yazısıyla, Arap harfleriyle, yanılmıyorsak Nihad Gökalp tarafından "Bu makale Ziyâ Gökalp'indir" cümlesi yazılan imzâsız makalede yer almıştır (*Peymân*, Nu. 3, 24 Cumâdâ II., 1327/29 Haziran, 1325). Di-yâribekir'de 21 Haziran'da, Hükûmet Konağı Meydanı'nda yapılan

6. 1330 yılı Aralık'ının dördünde (17 Aralık, 1914), Türk Ocağı'nda Mehmed Emin Yurdakul şerefine Edebiyat Gecesi tertip edilmiş, Ağa-oğlu Ahmed, Hamdullah Subhî, Fuad Köprülü bu şâirimiz hakkında konferans vermiştir⁸; Hüseyin-zâde Ali Bey'in, Hâlide Edib'in, v.b. san'atkârlarımızın M. E. Yurdakul'a dâir düşüncelerini yazdıkları bir *defter* hazırlanarak, o gecenin hâtırası olmak üzere Yurdakul'a sunulmuştur. İşte bu *defter*'e, "Emin Bey, Türklük için ilk def'a çarpan şâir kalbidir. Bu günki gençliğin gönlünde darabân eden bu büyük hisler, bu büyük kalbin in'ikâsâtıdır"

miting hakkındaki bu makalede, gençlerin taşıdıkları levhalardaki yazılardan bahsedilmiş, bu arada, "Bu kaafilenin merkezinde rûh-i hey'etin bedîa-i hayâli olan bir levha-i garrâ herkesin nazar-ı dikkatini celbediyordu. Levha şu sözleri muhteiydi" denilerek, yukarıya aldığımız dört mısra'a yer verilmiştir. Bu târihlerde, Diyâribekir'de çıkan gazetelerde şiirleri yayımlanan başka şâirler de bulunduğu için, bu kit'anın Gökalp'e âit olduğu hükmüne varmak, bizi yanıltabilir.

⁸ Bu toplantı hakkında bilgi edinmek, Fuad Köprülü'nün konferansı metni için bk., *Turan* gazetesi, 29 Muharrem, 1332/5 Kânûnıevvel, 1330 (18 Aralık 1914), *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri — 1., Şiirler* adlı eserimizde bu konferansın hulâsasını vermiş, bâzı kısımlarını olduğu gibi nakletmiştir (Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Ankara, 1969, s. XLII v.d.). *Profesör Fuad Köprülü İçin Yazılmış Bibliyografyalar ve Bunlara Bâzı İlâveler* başlıklı yazısında bu konferanstan bahseden Dr. Orhan Köprülü'nün, biraz önce sözü geçen yazımızı görmediği anlaşılıyor (*Türk Kültürü*, nu. 93, Temmuz, 1970, s. 50); *Turan*'da basılan, Mehmed Emin Bey hakkında verilen konferansın — O. Köprülü'nün *Türk Kültürü*'ndeki makalesinde bildirildiği üzere — hulâsası değildir; yer yer tam metni yayımlanmıştır. *Türk Kültürü*'ndeki yazıda, bu konferansın basıldığı *Turan*'ın târihi 5 Kânûnıevvel, 1330 (1914) şeklinde doğru verilmiştir; *Fuad Köprülü'den Seçmeler* adlı kitabının *Önsöz*'ünde, bu esere aldığı *Mehmed Emin Bey* başlıklı yazıdan ilk defa yukarıda zikrettiğimiz makalede bahsedildiğini yazan müellifin, yayımladığı konferans metninin sonundaki *Turan*, 18 Kânûnıevvel, (1914) ifâdesi, târih bakımından hatalıdır; 5 Kânûnıevvel, 1330 (18 Aralık, 1914) olması lâzım gelir; bunun benzeri bir başka yanlış, konferansın 4 Aralık, 1914'de verilmiş olduğudur; bunun doğrusu: 4 Kânûnıevvel, 1330 (17 Aralık, 1914)'dür (Millî Eğitim Basımevi, İst., 1972, s. X, 11, IX). Bu neşirde, konferansın son paragrafı yoktur.

cümlelerini yazan Z. Gökalp, bu gecenin tertiplenmesinden on gün önce, M. E. Yurdakul'a, yeni basılan *Kızılelma* adlı eserini şu mısralarıyla sunmuştur⁹:

*Altay'a çıkarak Tanrı'ya eren,
Oğuz Han ağzından yasayı deren,
İrkıl'ın sazını alıp getiren,
Kavmine hem kitap, hem rübâb veren
Ey Turan yalvacı, size bir bâğbân
Bu Kızılelma'yı eder armağan!*

24 Teşrinisânî, 1330 (7 Aralık, 1914)

7. Aşağıdaki *kıt'a*, rahmetli Ali Nüzhet Göksel tarafından, "Malta'dan dönen Ziyâ Gökalp'in, Diyâribekir'de bulunduğu sırada, küçük kızı Türkân'a yazıp ezberlettiği" bilgisi verilerek yayımlanmıştır¹⁰:

*Türk'üm, adım Türkân'dır
Muallimim Kur'ân'dır
Düşmanlarım çok değil
İngiliz'le Yunan'dır*

8. Aşağıdaki beyit, Hasan Âlî Yücel tarafından, "Eski vâlilerden dostum Diyâribekirli Kadri Üçok anlatmıştı: Birgün, buluşma yerleri olan bir eczâhâne de imişler. Kadri Bey,

⁹ Sözü geçen *defter*'in aslından daktilo edilen metni, T. T. Kurumunda Mehmed Emin Yurdakul'un evrâkı arasındadır (Dosya - Nu. 133). Şiirin daktilo edilmiş metni, T.T. Kurumu'ndadır (Dosya-111., nu. 23); metnin başında, "Ziyâ Gökalp merhûmun, Mehmed Emin Yurdakul'a gönderdiği *Kızılelma* adlı eseri üzerine kendi el yazısıyla manzum ithâfiye" cümlesi vardır. *Defter*'in aslı, Gökalp'in şâirimize sunduğu *Kızılelma*, Yurdakul'un ölümünden iki yıl kadar önce evinin ve kütüphânesinin yanması dolayısıyla elimize geçemiştir. Bu hususta, şiirin daha önceki yayımları hakkında bilgi edinmek için bk., *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri — 1., Şiirler*, T. T. Kurumu Basımevi, Ankara, 1960, s. XLI v.d.).

¹⁰ "Ziya Gökalp'in Malta Dönüşü Çeşitli Faaliyetlerinden: Gece Dersleri, Gençlik Derneği ve Küçük Mecmûa" (*Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi*, İst., Işıl Matbaası, 1956, s. 146.)

Diyâribekir'e güzel rengi ve kokusuyle ilkbaharın müjdesini getiren menekşelerden bir demeti Gökalp'e vermiş. Ziyâ Bey heman şu beyti söylemiş" bilgisi verilerek basılmıştır¹¹ :

*Etmez bizim bahâra delâlet menekşeler
Yüz-pâre top ilê açılır nevbahârımız*

9. Bilindiği gibi, Gökalp bâzı yazılarında adı yerine yan yana üç yıldız kullanmıştır. İmzâlarını kullanmak istemeyen yazarlar için hemen hemen ilk akla gelen bu rumuzdur. İşte bu yüzden, yazanın adı yerinde bu işaretin bulunduğu her yazının Gökalp'in olduğu hükmüne varmak bizi yanıltabilir. Yıllarca önce taradığımız *Büyük Mecmûa* ile *İnci*'de, yan yana üç yıldız rumuzu ile basılan şiirler görmüş, his ve fikir bakımından Gökalp'inkilere pek benzemedikleri için, *Külliyyât*'ın 1952'de birinci cildinde bunlara yer vermemiştik. Gökalp'in büyük kızı, muhterem dostum Seniha Göksel, 1956'da yayımlanan *Annem Vecihe Ziyâ Gökalp (1879 - Nisan, 1934)* başlıklı yazının sonunda, "Babamın anneme yazdığı mektupların içinde bulunan bu şiiri, hâfızamda kalan şekliyle veriyorum" diyerek, *Erenler'in Aşk* başlıklı şiiri neşretmiştir¹². Bu, bizim vaktiyle *Büyük Mecmûa*'da yan yana üç yıldız imzâsıyla basıldığını gördüğümüz, o zaman elimizde bir ip-ucu bulunmadığından, bunun Gökalp'in olup olmadığında tereddüde düştüğümüz şiirlerden biri idi. Seniha Göksel'inki ile *Büyük Mecmûa* basımı arasındaki fark, ilkinin, dörder mısırâlık kıt'alar şeklinde tertibi, bu yüzden nazım şekli bakımından bozulmuş olması; ikincideki vezince bozuk "Ben her zaman âşık, sen her zaman dilber" mısırâının, "Ben her zaman âşık, sen her dem dilber" şeklinde, bu vezin hatâsından kurtulmuş bulunmasıdır. Gökalp'in bu şiirini, *Büyük Mecmûa*'dan alarak yayımlıyoruz¹³.

¹¹ "*Büyük Adam Kültü ve Ziya Gökalp*" (1 Nisan, 1956 tarihli *Cumhuriyet*'ten alınarak; aynı eser, s. 94).

¹² Aynı eser, s. 130 v.d.

¹³ *Büyük Mecmûa*, nu. 13, 16 Ekim; 1919.

ERENLER AŞKI

*Sevdiğim, ben seni bir yıldız gibi,
Temâsâ ederim hayrân uzaktan.
Ne ben bir erkeğim, ne sen kız gibi,
Aşkınla yükseldim Arş'a topraktan.
Saçını koklamak değil emelim,
İstemem eline dokunsun elim!*

*Öpülen çehreler çabuk buruşur,
Ateşli kalamaz open dudaklar.
Senin hüsnün, benim aşkım tutuşur,
Ayırdıkça bizi uzun firaaklar.
Kalırız sönerken bütün sevgiler,
Ben her zaman âşık, sen her zaman (dem) dilber.*

*Bahçede görürüm bir güzel çiçek,
Koparıp almağa gönlüm kıyamaz;
Üstünde uçar bir nazlı kelebek,
Olmaz mıyım onu tutsam yaramaz?*

*Sevdiğim, sen de bir nârin çiçeksin,
Soldurur seni bir koklamam bile.
Sen, melek kanadlı bir kelebeksın,
Kırılır kanadın elim değmekle.*

*Ben sana gizlice bakar geçerim,
Nazarımla seni üzmemyim diye.
Kokunu havadan alır içirim,
Bana senden ancak budur hediye.*

10. *Büyük Mecmûa*'nın bu şiirin basıldığı nüshasının ardından gelen sayısında, yine yan yana üç yıldız rumuzu ile iki şiir daha görmekteyiz; bunlardan biri *Erenler Nasihati*, öteki yine *Erenler Aşkı* başlıklıdır¹⁴. Sonuncunun başlığı al-

¹⁴ *Büyük Mecmûa*, nu. 14, 3 Kasım, 1919. *Büyük Mecmûa*'da, yine yan yana üç yıldız rumuzuyla basılan *Hani* başlıklı bir şiire rastladık (Nu. 16, 11 Aralık, 1919); gerek bu, gerek *İnci* mecmûasında yayım-

tında üç rakamının bulunması, bunların seri teşkil ettiği, dolayısıyla bu iki şiirin de Gökalp tarafından yazıldığı, fikrini uyandırmaktadır. Aynı serideki üç şiirden ilki Gökalp'in olduğuna göre, üslûp bakımından bunun aynı olan öteki iki şiirin bir başkası tarafından yazılmış bulunabileceği ihtimâli bize çok uzak görünüyor. İşte bu yüzden, bu fikrin aksini isbatlayan herhangi bir delil ortaya çıkıncaya kadar, şimdilik Gökalp'in sayabileceğimiz bu iki şiiri de yayımlıyoruz:

ERENLER NASİHATİ

*İki mahlûk yaşar sende berâber;
Birisi melektir, öteki hayvan.
Hayvana köpek de, istersen arslan,
O da onlar gibi uyur, yer, içer;
Fakat melek vecdi arar dâimâ.*

*Meleğin gıdâsı dîn, şiir, ahlâk,
Dalmak ister dâim derûnî vecde;
Maksadı yaşamak dâimâ Hacc'de
Lâkin gürültüde olmaz istiğrâk...
Meleğin huzûru sükûna muhtâc;
Fakat köpek susmaz, çünkü karnı aç!*

*Meleği kurtarmak için mihnetten,
Kalkışma boğmağa sakın köpeği;*

lanan *Şarkı* ile *Her Yerde Onun Hâtırası* adlı şiirler, Gökalp'in üslûb husûsiyetlerini yansıtmamaktadır (Nu. 9, 12; 1 Ekim, 1919, 1 Ocak, 1920). Her üç şiirin basıldığı sıralarda Gökalp Malta'da bulunuyordu. *Her Yerde Onun Hâtırası* başlıklısinin sonunda, yazıldığı yeri ve târihi gösteren *Büyükada — 12 Ekim, 1919* kaydinin bulunması bunun Gökalp'e âit olmadığını kesinlikle ortaya koymakta, dolayısıyla aynı rumuzun başka şâirlerimiz tarafından da kullanıldığını ispatlamaktadır. Vaktiyle her üç şiiri Ali Nüzhet Göksel'e göndererek, bunların Gökalp'e âit olup olmadığını sormuştuk; 18 Mart, 1959 târihli cevâbında, "Gönderdiğiniz şiirleri Seniha ile berâber okuduk. Bunların Gökalp'e âit olmadığı pek sarîh olarak belli oluyor" diye yazmıştı. Bu üç şiirin kime âit bulunduğu, dolayısıyla üç yıldız rumuzunun Gökalp'ten başka kim tarafından kullanıldığı mes'elesini henüz araştırmış değiliz.

— Düşün ki ayrılmaz rûhundan beden —
Öldürmüş olursun ma'sûm meleği.
Köpeği öldürme, karnını doyur;
Doyunca havlamaz, çünkü hep uyur.

Lâkin köpek ağa hoşlansın diye,
Çekme ona hergün nefis ziyâfet...
Şımarır atınca çok şey göğdeye,
Yetmez mi bir lokma ekmek, yâhut et!
Doyur onu, fakat azdırma zinhâr;
Çünkü ona uyup melek de azar.

ERENLER AŞKI

III.

Sevdiğim gitmekle senden uzağa,
Zannetme aşkının cevrenden kaçtım.
Kalmadı ihtiyaç göze, kulağa,
Gönlümden gönlüne pencere açtım...

Ayrılığa düştük zannetme sakın,
Dışar'dan uzağız, içer'den yakın;
Aramızda gerçi dağ var, deniz var,
Görürüm ben seni her dem yanımda...

Dudağından uzak düşsem ne zarar;
Duyarım sesini tannân canımda,
Ruhların birliği hakikî visâl;
Göğdeler heyûlâ, çehreler hayâl!

Seri hâlindeki bu şiirlerin her üçünde işlenilen fikir, insan denilen yaratığın maddî ve mânevî yönüdür; fikirlerin kaynağını tasavvuf felsefesi, insanı olgunlaştırıp yükselten bu felsefenin hayata tatbikî teşkil ediyor. İlkinde, birbirinden uzakta kalan sevgililerin aşkları sönmeden uzun sürüp yaşayacağı anlatılmıştır. İkincide, aynı fikir, örnekler verilerek açıklanmıştır: İnsan maddî tarafı bakımından bir hay-

vandan farksızdır; ister köpeğe, ister arslana benzetelim, onlar gibi yer, içer, uyur. Mânevî yönü ile bir meleğe benzeyen insan, ruh sükûnetini, vecd'i arar; gıdâsı dîn, şiir, ah-lâktır. Aç olan maddî varlığımız sükûnetten uzaktır; doymak ihtiyâcındadır. Ancak, maddî varlığın doyurulmasının, tatmininin gerekli olduğunu da unutmamak lâzımdır; fakat bunda ileri gidilirse, insanı insan yapan mânevî varlığımız hiçe inmiş olur. Sonuncusunda, birbirinden ayrı kalan sevgililerin dıstan uzak, içten yakın olma ruh hâlinin işlendiği görülür: Göğdeler, bütün yaratıkların aslını teşkil eden maddeden; çehreler ise bir hayâlden ibârettir; hakîkî visâl, ruhların birleşmesidir. Gökâlp'in bu şiirlerinin üçü de, Malta'da sürgün bulunduğu sırada yazılmıştır.

Ziyâ Gökâlp Külliyyâtı'nın 1952'de basılan *Şiirler ve Halk Masalları* adlı cildinde, şâirimizin hayatta iken yayımlanan kitaplarındaki şiirlerinin sayısı 64'dür; bunların 27'si *Kızıl-elma*, 32'si *Yeni Hayat*, 5'i *Altun Işık*'tadır. Bunlara *Şiirler ve Halk Masalları*'nın I, II, III. bölümlerinde yer vermiş, IV. bölümü, bu yazımızın başında da kaydettiğimiz gibi, *Dağınık Şiirler*'ine ayırmıştık. Onun basılı kitaplarındakilere, araştırma yoluyla bizim kattıklarımızın sayısı 50'dir; bir tek şiir olarak gösterdiğimiz, fakat beş ayrı şiirden meydana gelen *Köylü Şiirleri* serisindekileri müstakil birer şiir kabûl edersek bu sayıyı 54'e çıkarabiliriz; bunu, yukarıda verdiğimiz on metni daha eklemek sûretiyle 64'e yükseltmiş oluyoruz. Yirmiiki yıl önce basılan, mevcûdu tükenmiş bulunan *Şiirler ve Halk Masalları*'nın ileride ikinci basımını yayımlamak mümkün olursa, o tenkidli basıma, bu yazımızdaki şiirleri de katmak düşüncesindeyiz.

Ankara — 20 Temmuz, 1974

NÂMIK KEMÂL ve HÂCELİK RÜ'ÛSU

Prof. Dr. M. Kaya BİLGEGİL

Gerek Kırım Harbi'nin hazırlık safhasında gerek bu harbin devâmı boyunca İmparatorluğun muhtelif yerlerinde orduya yardım için erzâk, zahîre vesâire toplamak husûsunda, halkın birbiriyle yarışırcasına hummalı bir gayret gösterdiği görülüyor. Devlet arşivine intikaal etmiş evrak, Sivas gibi bâzı eyâletlerde toplanan yardım maddesinin asâkir-i mansûre tarafından tamâmen kullanılamadığını, bu itibârla — harbden sonra — arta kalan malzemenin, teberrûda bulunan eyâlet sâkinlerinin rızâsı alınarak Hazîne-i Mîriye devredildiğini ortaya koymaktadır.

Sözü geçen harbde Kars ahâlîsi, göğüs kabartacak bir faâliyet göstermiştir. O zamandan intikaal eden resmî evrâkdan ikisi, Ordu-yı Hümâyûnun ihtiyâclarını gidermek mes'elesinde bu şehirde kaymakam olan Abdülatîf Paşa'nın gösterdiği büyük gayret üzerine dikkati çekiyor.

Anadolu Ordusu müşîri, Abdülatîf Paşa'nın, bahis mevzûu faâliyetinden dolayı taltif görmeğe lâyık olduğu kanâatindedir. Bu maksatla 16 Cemâziye'l-Âhir 1270 târihinde Sadâret'e sûretini aşağıya çıkardığımız şukkayı yazmıştır:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Kars kaa'im-makaamı sa'adetlî Abdülatîf Paşa benderi emekdârân-ı bendegân-ı Saltanat-ı Seniyyeden olarak

Ordû-yı Hümâyûn'un bu tarafa tahâşşüdünden beru zehâ'ir ve erzak tedârîki maddesinde ve husûsât-ı sâ'irede sa'y ü gayret etmekde olduğundan mûmâileyhin taltîfi tezâyüd-i şevk u hâhişini müstelzim olacağı cihetle mukaddemâ irsâl buyurulan Rû'ûs-ı Hümâyûnlardan Pâşâ-yı mûmâileyhin hafîdi Mehemed Kâmil Bey bendelerine bir kıt'a Hâcelik Rû'ûs-ı Hümâyûnı itâ kılınmış olmağla kaydının tashîhi husûsuna müsd'ade-i mekârim'âdde-i cenâb-ı Sadâret-penâ-hîleri şâyân buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i velâyyü'l-emrindir. Fî 16 C sene 70.

Bende

Müşîr-i Ordu-yı

Hümâyûn-ı Anadolu

(mühür)

(Müşir Mustafa)

O sırada Kars kaymakamı olan Abdüllatîf Paşa, Nâmık Kemâl'in dedesidir. Bu zâtın memûriyetle dolaştığı taşra şehirlerine berâberinde götürdüğü torunu Mehemed Kemâl de, şâirin kendisidir. Fakat metinde *Kemâl*'in yerine *Kâmil* kelimesi karşımıza çıkıyor. Herhâlde Abdüllatîf Paşa'nın *Kemâl*'den başka *Kâmil* adlı bir torunu olsa, Kars'ta vatan şâiriyle birlikte bulunsaydı; Ali Ekrem Bey kalemiyle olsun bu isim bize intikaal ederdi.

Kars'ta başlayan "*Kâmil*" kelimesi, İstanbul'da devâm etmiştir. Bu vesîle ile Mâbeyn-i hümâyûn'a yazılan Tezkire-i Sâniyenin metni şöyledir:

'Utûfetlû Efendim Hazretleri

Anadolu Ordû-yı Hümâyûnu müşîri Devletlû Pâşâ hazretlerinden bu kerre vârid olup manzûr-ı âlî-yi Cenâb-ı Şehriyârî buyrulmak için 'arz u takdîm olunan bir kıt'a şukkasında Kars kaa'im-makaamı sa'adetlû 'Abdüllatîf Pâşâ Ordû-yı Hümâyûn hûdmetinde ibrâz-ı gayret eylemiş olduğundan kendüsünün taltîfi zımında hafîdi Mehemed Kâmil Bey'e Hâcelik Rû'ûs-ı Hümâyûnu itâ kılındığı iş'âr olunmuş

olmağla muvâfık-ı îrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Tâc-dârî buyurulduğu hâlde Rû'ûs Kaleminde olan kaydın ol vechile tas-hîhiyle cânib-i Teşrîfâta dahî müceddeden kayd ettirilerek Müşîr-i müşârünileyhe cevâb gönderileceği beyâniyle tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim. Fî 27 Receb sene 1270.

Bu Sadâret tezkiresinin altında Mabeyn Başkitâbeti'nin şu der-kenârı yer alıyor:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tevkîr olan işbu tezkire-i sâmiye-i Âsafâ-neleriyle zikr olunan şukka manzûr-ı me'âli-mevfûr-ı Haz-ret-i Şehinşâhî buyrulmuş ve istizân-ı sâmi-i Sadâret-penâ-hîleri üzre Rû'ûs Kaleminde olan kaydın ol vechile tashî-hiyle cânib-i Teşrîfât'a dahî müceddeden kaydettirilerek Müşîr-i müşârünileyhe cevâb-nâme gönderilmesi müte'allik ve şeref-sünâh buyrulan Emr ü îrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Şehriyârî muktezâ-yı âlisinden bulunmuş ve mârû'l-beyân şukka yine savb-ı Sâmi-i Âsafîlerine î'ade kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i Veliyyü'l-emrindir. Fî 29 Receb sene 1270 (1).

Bunu, bir yazı zühûlüyle izâh etmemiz, mümkündür: Her ne sûretle ise, rû'ûs'la alâkalı şukkaya *Kemâl* kelimesi yerine ona ses itibâriyle çok yakın ve yapı itibâriyle ism-i fâili bulunan *Kâmil* kelimesi geçmiş, bu zühûl, *Arz Tezkire*-sinde ve *îrâde-i Seniyye*de de tekrârlanmış olmalıdır.

Şu hâlde, Nâmik Kemâl'e, Kars'ta askere zahîre, erzak toplamakta vesâir husûsta gayret göstermiş olan dedesi Abdüllatîf Paşa'yı taltif maksadıyla Hâcelik Rû'ûsu verilmiş olduğunu kabûl edebiliriz. Abdülhamîd devrinde de kendisi, Ziyâ Paşa ile birlikte, askere hediye toplayan bir cemiyet-te yer alacaktır.

(1) Başbakanlık Arşivi, *îrâde-Dâhiliyye*, 18816.

[illegible][illegible][illegible]

Ölümünün kırkbirinci senesi
dolayısı ile

Hâşim'in Şiirlerinde Mehtap

Muhsin ZİYÂ

— Geçen sayıdan devam —

Şâirin sözünü ettiğimiz bu gizli dünyâsını yapan bâzı mahdut şeylerdir: Renkler, akşamlar, ıssız ve kamışlı kıyıları ile göller, geceler, yıldızlar ve ay... Bu dünyânın beşerî varlıkları ise, başta hiç bir zaman unutmadığı annesinin hayâli ile muhayyel sevgilileridir. Şimdi biz bunlardan “Ay Temaları” üzerinde durarak, Hâşim'in pek fazla meşgûl olduğu bu konuda, ayı mısırâlarında nasıl değerlendirip renklendirdiğine bakmak istiyoruz.

Hâşim'in mısırâlarında ay, ilk defâ 1901 de 17 yaşında iken yazdığı **Hayâl-i Aşkım** şiirinde görülmüştür.

**Dest-i bî-rahm-ı lehv ü lû'bunla
Kırdığın, sonra attığın, ey m â h,
O benim aşkımın hayâlidir âh!..**

Her zaman annesinin gözlerini hatırlayarak seyrettiği zühre yıldızı, ay çıkınca, daha az net görüldüğünden, burada ilk yaş ve şiirlere hâs olarak, aya acemîce bir sitemde bulunan şâir, ikinci defâ ondan **Hilâl-i Semen** şiirinde bahsetmektedir.

Şiirin dördüncü mısırânda büyükannesinin, yeni aya başından:

Sonra mâh-ı nev-incilâya bakar

onyedi ve ondokuzuncu mısırâlarında ise:

Böyle her nev-hilâli seyretti
O soluk göz ki şimdi topraktan
Seyreder başka bir hilâl-i semen

diyerek, annesinin yaşarken ve mezarında seyrettiği yâsemin aylardan bahsettikten sonra; şiirin sonunda :

Gel, bu şâmin gümüş sükûtunda
Bu sadeften hilâle karşı senin
Bir yeşil bûse saklayan gözünün
Göreyim cennetinde âtimi

akşamın gümüş sessizliğinde ve bu sefer sadeife benzettiği ay karşısında annesinin yeşil gözlerinde, istikbâlinin cennetini görebilmek için, onu çağırmaktadır.

Kadın Nedir, Çiçek Nedir? şiirinde ise, çiçeği ebedî mânâya, kadını ise ezeli hayâle benzettikten sonra, şiirin yedinci mısırânda:

Bu mâh ü mihre mutâbık birer teşâbühtür

diyerek kadın ve çiçek hakkındaki hükmünün ayla güneşe uyan bir benzetme olduğunu tekrarlamaktadır.

Girye-i Niyâz şiirinin ilk mısırânda :

Mâh-tâblar, gurublar, eshar

ay ışıklarını zikrettikten sonra, Sürûd-ı Emel şiirinin ilk kıt'asında :

Mehtâb ü ziyâ, fecr ü şafak, nûr döküldü

şeklinde, sevgilisinin gülüşüne kavuşunca, şiir gecesinin ışılandığını anlatmaktadır.

Bundan sonra **Bayrak** isimli şiirinin beşinci beytinde penbe hilâl ve mâi kamer, birinci mısırâda ise hilâl-i bîvâye tâbirleri ile altı asırlık imparatorluk bayrağına âit duygularını dile getirmektedir. Şiir 1908 de yazıldığına göre, şâirin aynı senedeki meşrûti hareketten ilhâm aldığı tahmin edilebilir.

Güneşe, isimli şiirinin üçüncü beytinde :

Güneş!... Bu nûrunu bezletme mâh-ı gam-kîne

diyerek güneşten bütün kederlerin yok olması için dilekte bulunurken, ışığını, kederli aya bol bol vermemesini istemektedir.

Hâşım'ın ilk şiirlerindeki ay temaları bunlardır.

Şimdi şâirin **Göl Saatleri**'ni dolduran mehtâpları seyretmek üze, mıs râlardaki gezintimize devâm edelim :

Göllerin muhtelif saatlerini dolduran renklere, tabîî ki mehtap geceleyin girecektir. İşte Gece dörtlüğü :

**Nücûm ü mâhı dökülmüş semânın eşcâra,
Melûl manzaralar şimdi bir gümüşlü sehâb,
Derin sular da ecrâmı avlayan kuşlar
Eder havâli-i pür-nûr-ı mâhitâba şitâb..**

(Semânın yıldız ve aylarının ağaçlıklara dökülüp, melûl manzaraların bir gümüş buluta benzediği gecede, derin sulardan yıldızları yakalayan kuşlar, ayın ışıkları ile yıkanan civar yerlere uçmaktadırlar.)

diyen şâir, bu şiirinde de iki kere aya temâs etmiştir.

Gece Yarısı şiirine :

Ve ansızın suya etmekle mâh-ı dûr sukut

mıs râı ile başlayan şâir, **Meh-tâbda Leylekler** şiirine kadar ayı anmamışsa da en çok beğenilen, en renkli ve âhenkli beyitlerini,

**Kenâr-ı âba dizilmiş sükûn ile bekler,
Füsûn-ı mâha dalan pür hayâl leylekler...**

ve şiirin sonunda,

**Eder bu hikmete gûyâ ki vakf-ı rûh u nazar,
Füsûn-ı mâha dalan pür hayâl leylekler...**

şeklinde, bu şiirinde yaratmıştır. Gerek mânâ, gerekse renk ve mûsikî yönünden son derece güzel olan bu beyitler, defâlarca okunmağa değer...

Karanlıkta Beyaz Kuşlar şiirinde Hâşım, beyaz kuşları,

ışıkta mahrum kalmış fecr sultanlarının, içine süzölmüş ay ışığı dolsun diye, sâhile koydukları fağfur kâselere benzeterek, üstün ve feerik bir tablo çizmiştir. Şiirde aya :

Mâhın birikmiş orda ziyâ-yî mukattarı

şeklinde son mısırâda temâs edilmiştir.

Sâkin bir göl sathında, sihirle dolu aya gitmek için semâvî bir yol arayan **Kuğuların Avdeti'**nde temaya,

Sihir-âbâd-ı mâha gitmek için,

mısırâyile devâm edilmiştir. **Tulû-ı Kamer** şiirinde ise aya hem başlıkta hem de,

Ufukta çünkü tecellî-i mâh eder suyu nûş

şeklinde olan son mısırâda dokunulmuştur.

Batan Ayın Kenarına Satırlar şiirinde de ay hem başlıkta, hem de:

Suda teskîn-i zahm eden bu kamer

mısırâyile ele alınmıştır. Burada da, ay suda yaralarının acısını dindirmeğe çalışan, vurulmuş bir ilâha benzetilerek, yine özlü bir tablo çizilmiştir.

Hâşim'in serbest müstezad nazımlarına geliyoruz.

Zulmet şiirinde, kendi ümitsiz yaşayışının fecâatine uğramaması için, gözlerinde gümüş ay ışıkları parıldayan bir sevgiliye

Ki gözlerinde güler nûru bir gümüş mâhın

şeklinde seslenişler vardır.

Büyük şâirin uzak, mâvi gölgeli, mâvi akşamların çerçevelediği, güzel, saf leylî kadınların yaşadığı **O Belde'**sinde mehtâp olmaz olur mu? İster parlak, isterse hüznü.. Ama her halde olacaktır. İşte kırk ikinci mısırâda :

Şûle-î bî-ziyâ-yı hüzn-i Kamer

hâlinde yine ayla karşı karşıyayız.

Sevgili ile birlikte olunca, elbette yıldız nakışları ile iş-
lenen semâ da, gecenin dallarında bir altın gül gibi açan ay
da şâirin olacaktır. Birlikte şiirinde, aya böyle rastlıyoruz :

Gecenin dallarında şimdi açan

Bu kamer

Bu altın gül...

Bir nisan gecesinde ömrünce hasretini çektiği "hüsn-i
muhayyel" i beklemek için sâhile indiği zaman, Şeb-i Nisan
şiirinde yirmialtı ve yirmidokuzuncu mısralarda yine ayla
karşılaşıyoruz :

**Doğmuştu kamer, şimdi uzaklardaki mağmûm
Dağlardan...**

.....

Hep çift idi karşımda: Kamer, encüm ü eşcar;

1908 meşrûtiyetinin ilhâmı ile, ömrünce hayâl ettiği ve
içinde dâima o penbe tıfl-ı melek-çehrenin bulunmasını ar-
zuladığı, hayâlî yuvası için yazdığı **Evim** şiirinde de meh-
tâba rastlıyoruz. Tabîî ki, Hâşim'in evinde bahçeler, havuz-
lar, gölgeler olacak ve şiirin sondan dördüncü mısraın-
da zikredildiği vechile râz-ı çeşm-i kamer (ayın gözlerinde-
ki esrâr), sulara desteler hâlinde nilûferler açtıracaktır:

Rûkûd-i sâyede açtıkça râz-ı çeşm-i kamer

Yine yalnızlığını, gurur ve iç âlemlerini renkli tablolar
hâlinde işlediği **Aks-i Sedâ** şiirinin otuz ve kırkaltıncı mıs-
ralarında, gölgeli hayâllerini bir örtü gibi ören ve saran ve
şâirin akseden sesini tahassüsler içinde bırakan ayla karşı
karşıyayız :

Harîr-i esmer-i rü'yâ ki nesc eder mehtâb

.....

Bu ses kamerlerin altında pür-tahassüstü

Rûşd şiirinde şâir, bir silkinişle doğruyu görmek ister.
Kendi kendine, bir kıymet olduğunu telkin ederek, her şe-
yi şiirleriyle güzelleştirenin kendisi olduğuna inanmak is-
terken, şiirin sekizinci mısraında :

Şî'rinden aldı hüsnünü mâh-ı semâ-tırâz

diyerek, gökleri süsleyen ayın bile güzelliğini, mısıralarından aldığını ileri sürmektedir.

Şimdi şiirinde, Hâşim yine nevmîdî içinde sevgisiz, sevgilisiz olmanın verdiği yalnızlık ve tatminsizlikle, insanlara, kendi aşk hislerine, aylara yıldızlara büyük bir öfke içinde, geceleri ve karanlıkları çağırmaktadır :

Kırdım meh ü nücûmunu ufk-ı leyâlimin

Gördüm semâlarımda cünûnun hilâlini

Şâir yine kızgın, yine umutsuzdur. Öyle bir rüzgâr istemektedir ki herşeyi yıksın dağıtsın, bütün insanlar ağlasın. kahrolsun.. Bütün bu hengâme içinde göklerdeki ay nedir ki?

Nedir semâda kamer, yerde nûr-ı râ'se-nümâ

Şimdi mehtâbı biraz da Hâşim'in Piyâle'sindeki pırıltılarıyla seyredeyim :

Piyâle'de, ayın ilk ışıklarını dalların zirvesinden ve yarı yoldan ziyâde yerden uzak ve o nisbette aya yakın bir noktadan seyre ediyoruz :

Yarı yoldan ziyâde mâha yakın

Yine mehtap, yine ay ışığı... Akşamlar Hâşim'in sevgi ve hayâllerini sere serpe yaşadığı en mutlu saatlerdir. İşte akşamın sularında toplandığı bir havuz başındayız. Gündüzleri görünmeyen cânan, tâze belinde kemer olarak mehtâp, elinde yıldızlardan bir buketle akşamleyin görünüyor :

Mehtâb kemer tâze belinde

Yaz içinde mehtaplı bir gece.. Herkesin ağızları bûselerle kilitlenmekte, gözler birbirlerine neler, neler anlatmakta ve vaadetmekteyken, şâirin aşktan nasibsiz kalbine ay ışıkları oklar gibi saplanmaktadır :

**Oklar gibi saplanmada kalbe,
Düştükçe semâdan yere mehtâb...**

Böylece şâirin yalnız, aya ithâf ederek, edebiyâtımıza **Şi'r-i Kamer** olarak hediye ettiği ve **Kaari'e** şiiriyle berâber on adet olan ay şiirleri, onun güzellikleri ve şâire ilhâm ettiği duygularla, daha ziyâde annesiyle birlikte oldukları, çocukluk yıllarının o mutlu gecelerini anlatır. **Şi'r-i Kamer** baştanbaşa renk, baştanbaşa duygu ve hasretle doludur. Şâirin mısırâlarında muhâtab ay olduğu için, ona kendi isimlerinden gayri, bir çok yerde (sen) zamîri ile de hitâb etmektedir. Şiirler uzun olduğu için, herbirinin konusunu özetlemek, onların güzelliğini bozabileceğinden, biz aydan ismen bahsettiği mısırâları işaret etmekle yetineceğiz.

Kaari'e şiirinde, beşinci ve son mısırâda :

Mehtâbı seninçin yere serdim

diyen Hâşim, **Rûhum** isimli nefis şiirinin sekiz, yirmi ve yirmidokuzuncu mısırâlarında :

Ey eski kamer, ey ezeli rûh-ı münevver

.....

Sen her suda başka ziyâ başka kamersin

.....

Nîlûfer-i giryânını ey mâh-ı münevver

şeklinde aydan ismen bahsetmiştir.

Çıktığın Geceler şiirinde, isminden de anlaşılacağı gibi, sâdece ay için yazıldığı hâlde, yalnız otuzüçüncü mısırâda;

Pûşîde kadınlar, bu kamer gözlü kadınlar

olarak ve kadın gözlerine benzetilerek kullanılmıştır.

O şiirinde ise, sondan ikinci mısırâda :

Ey mâh cebînin, o cebîn-î keder û gam

olarak zikredilmiştir.

Sensiz'de onikinci mısırâda :

Göklerde ararken o kadın çehreni ey mâh!

Otuzdördüncü mısırâda :

Yalnız... bu kamersiz gecenin zîr-i perinde
Kırkbirinci mısırâda :

Güya o zaman nûrunu, ey mâh-ı mükedder
olarak ismen kullanılmıştır.

Hazân'da daha ilk mısırâda :

Ey eski kamer, sen bizi elbette bilirsin
diye başlayan şâir, yirmiüçüncü mısırâda da :

En sonra semâlarda da ey eski kamer sen,
diye devâm etmektedir.

Hasta İken'de yirmibeşinci mısırâda :

Ey mâh ki tüllerde yatan rûh-ı melâlin
son mısırâda ise :

Birden o soluk gözlere dolmuştu kamerler
olarak zikredilmektedir.

Çöller'in yirmidördüncü mısırânda :

Meh-tâba dolan girye-i eşyâ gibi mevhûm...
olarak bulduğumuz aya, Nehir Üzerinde şiirinde de yirmiki,
yirmiüç, otuz ve otuzikinci mısırâlarda dört kere daha rast-
lıyoruz :

Gûyâ ki kamer sendin onun rûh-ı necîbi
Sendin ki eden hüznünü mehtâba müşâbih

...

Artık daha vâzıhtın o gözlerde kamer, sen!

...

Ey şimdi bakan hüznüme, âh ey kamer-î lâl

Hâtime'de dört kere daha gördüğümüz ayı şu mısralarla uğurluyoruz :

Birinci ve ikinci mısralarda :

**Lâkin yetişir ey kamer, ey hüzn-i leyâlî
Rûhum o kadar oldu ki mehtâb ile mâlî**

...

Onbirinci mısırâda :

Gûyâ ki kamer şimdi uzattın bana bir el,

Yirmidördüncü mısırâda :

Artık yetişir ey kamer, ey hüzn-i leyâlî

Böylelikle, Ahmet Hâşim'deki mehtâp temalarını mısırâ mısırâ gezmiş oluyoruz. Kendi içinde yaratıp hayâlî ile oyalandığı yalancı, fakat üstün renkler, zamanlar ve şekillerle doldurduğu dünyâsını, onun için tatsız gerçekleri, rûhuna uygun bir âleme çeviren mehtâp ile aydınlatan şâirin, yine ay için yazdığı nefîs nesrinin son kısmı ile yazımızı bitiriyoruz.

Rûhu şâd olsun!

**Ay! Ay! Yalancı ay. Zekâdan harap olanları dinlendiren
hayâl gibi, güneşten bunalanları da tesellî eden sensin!**

B E N

Fırtınalar gibi dilim var benim
Törem var, yaşam var, ilim var benim
Doğusu, batısı bu diyâr benim
Önümde baş eğmiş bir sürü devlet
Halklar değilim ben milletim millet...

Göller alınterim, ırmaklar kanım
Fâti'h'im ben, Ulubatlı Hasan'ım
Ay-yıldızı gök-kubbeye asanım
Bir elimde ezel, birinde ebed
Halklar değilim ben milletim millet...

Beğ idim, Hân idim, Pâdişâh idim
Eserim ortada, dünyâ şahidim
Kanıma küfreden şom ağızlı kim?
O ağızlar bir gün yırtılır elbet
Halklar değilim ben milletim millet...

Apaçık şecerem, besbelli soyum
Ben tevhidin nûru ile doluyum
Ben Hırâ dağrım, ben Niğbolu'yum
Kâbeme abdestsiz giren hıyânet
Halklar değilim ben milletim millet...

RIZÂ AKDEMİR

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

MART 1975 PROGRAMI

- 4 Mart 1975 Salı : Prof. Muhsin Demironat
Prof. Emin Barın
Öğretim Gö. Rıkkat Kunt
Tezyini Eski Türk San'atları
- 7 Mart 1975 Cuma : Cemil Meriç
Türk Entelijansıası
- 11 Mart 1975 Salı : Prof. Nejat Diyarbakirli
Türk Mezar San'atı
- 14 Mart 1975 Cuma : Cemil Meriç
Türk Entelijansıası
- 18 Mart 1975 Salı : Prof. Emin Barın
Kitap Cilt San'atı
- 21 Mart 1975 Cuma : Prof. Nejat Diyarbakirli
Timur Devri San'atı
- 25 Mart 1975 Salı : Prof. Mehmed Kaplan
Prof. Âmiran Kurtkan
Muharrir Ahmed Kabaklı
Doç. Necmeddin Hacıeminoğlu
Doç. Turan Yazgan
İdâre Eden :
Dr. Agâh Oktay Güner
Açık Oturum :
Milli Sistem
- 28 Mart 1975 Cuma : Prof. Muhsin Demironat
Tezhib San'atı

NİSAN 1975 PROGRAMI

- 1 Nisan 1975 Salı : Prof. Semâvî Eyice
**15. Asırda Türkler Arasında
Bir Yabancı Seyyah**
- 4 Nisan 1975 Cuma : Ahmed Kabaklı
San'atta Milli Hedefler
- 8 Nisan 1975 Salı : Prof. Bekir Kütükoğlu
III. Murad'ın Mânevi Dünyâsı
- 11 Nisan 1975 Cuma : Doç. Mehmed Eröz
Türk Lonca Teşkilâtı
- 16 Nisan 1975 Salı : Prof. Semâvî Eyice
Sâdâbâd - Kâğıthâne
- 18 Nisan 1975 Cuma : Prof. Nihad Keklik
Türk - İslâm Felsefesi
- 26 Nisan 1975 Cuma : Prof. Sebahaddin Zaim
İktisâdî Mes'eleler
- 29 Nisan 1975 Salı : Doç. Mehmed Eröz
Türk Lonca Teşkilâtı

Nihad Sâmi Banarlı

TÜRKÇENİN SIRLARI

Kubbealtı Cemiyeti Türk dilinin bütün güzelliğini, tatlı ve acı mâcerasını dile getiren bu kıymetli eserin 2. baskısını (15. bin) takdim etmekten iftihar duyar.

Fiatı : 25 TL.

**İsteme Adresi : P.K. 107 Bayezid İst.
Karamustafa Paşa Med. 81 Çarşıkapı/İst.**

Tahsin Banguoğlu

TÜRKÇENİN GRAMERİ

Yeni çıktı. Beklenen kitaptır. 630 sahîfe. Fiatı 50 lira. Ödemeli gönderilir. Öğretmen, öğrenci ve kitapçılara % 20 indirim yapılır. Postalama ve havâle ücreti de gönderene âittir.

P.K. 17 Bağlarbaşı — Üsküdar

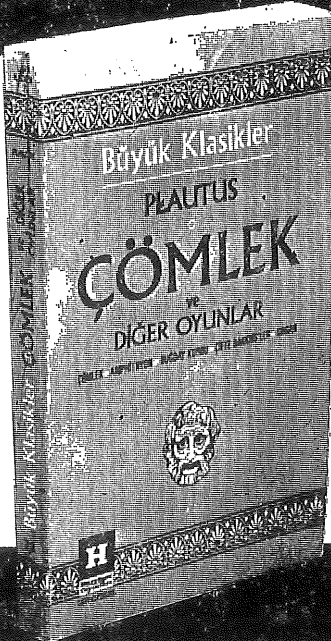
MEVLÂNÂ'nın 700.Ölüm
Yıldönümüne
Hürriyet Yayınları
Büyük
Bir Klasikle Katılıyor:

ÂRİFLERİN MENKİBELERİ II

Mevlânâ'yı ve çevresini en ince ayrıntı-
larına kadar, en sağlam bilgilerle dile
getiren kaynak eserin II. ve son cildi
de yayımlandı.

416 sayfa, 15 lira

İki cilt bir arada, 992 sayfa, takımı 30 lira

Büyük Klasikler Dizisi, Latin Klasiklerinin
ikinci kitabını sunar:

PLAUTUS ÇÖMLEK ve DİĞER OYUNLAR Çeviren: NURULLAH ATAÇ

I. B. III. yüzyılda yaşamış Latin tiyatro yazarı Plautus'un
Batı edebiyatını kökten etkilemiş ünlü eserlerinin birinci cildir.

Roma edebiyatının kurucuları arasında yer
alan Plautus, tiplerin işlenmesi, canlandırılması
ve güllünc durumların yaratılması bakımından
dünya tiyatrosu sanatının en büyük ustalarından biridir.
Eserin, Nurullah Ataç'ın örnek
sunulması da ayrıca dikkati çekecek bir özelliktir.

Büyük Klasikler, Latin Klasikleri 2, karton kapak içinde,
368 sayfa, 15 lira.

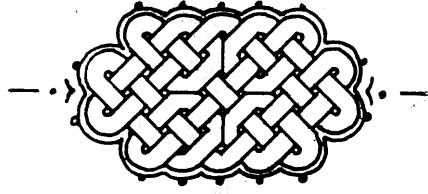

Hürriyet Yayınları

BÜTÜN KİTAPÇILARDA

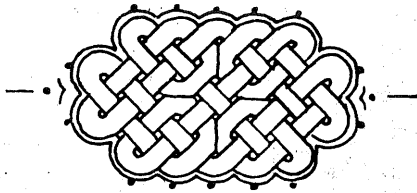
GENEL DAĞITIM: HURDAĞIÇIM

İSTANBUL 27.38 54. 27.87 38. 26.37 79. ANKARA 11.82 09. ADANA 67.67
Ege dağıtımı İZMİR 31.615. ESKİŞEHİR 21.69. SAMSUN 10.61

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

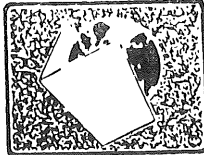

Tercüman

Amerika'da
41 şehir alevler içinde

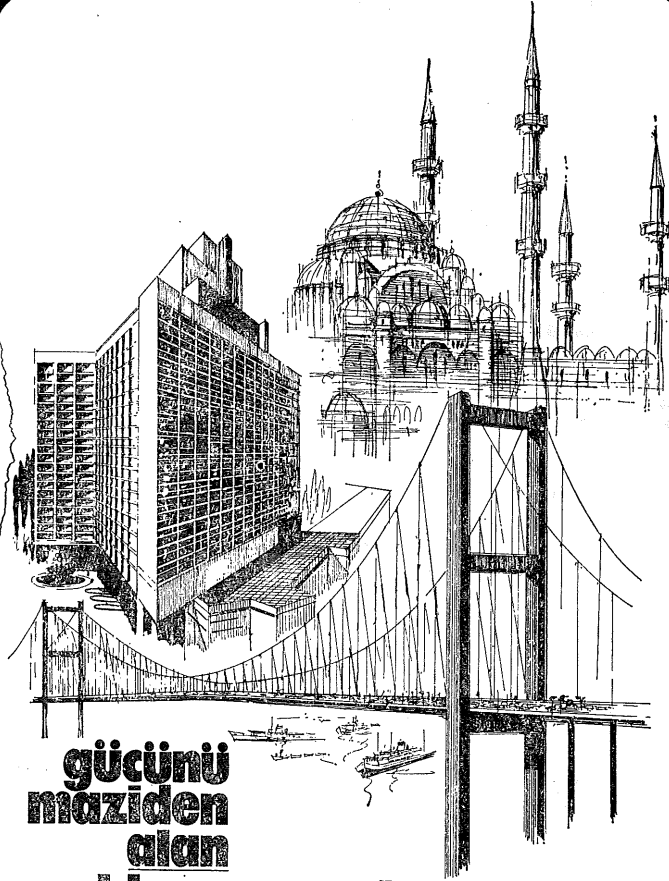
Türkiyenin Ofset Baskılı
En Büyük Gazetesidir

Teleks Kod.
İstanbul 253
İstanbul 179
Ankara 9
İzmir 27
Adana 23

Tercüman

En seri ve doğru haber - En mü.
kemmek fıkra - En güzel magazin
ve şahane Spor sayfaları.

**gücünü
maziden
alan
istikbale güvenle bakan**

**TÜRKİYE
VAKIFLAR
BANKASI**

Payaslar